

Міністерство освіти та науки України
Львівський національний університет природокористування
Навчально-науковий інститут заочної та післядипломної освіти
Кафедра землеустрою

Кваліфікаційна (дипломна) робота
освітнього ступеня «Магістр»
на тему:

«Еколого-економічні аспекти формування
сільськогосподарського землекористування територіальної
громади»

Спеціальність 193 «Геодезія та землеустрій»

Виконав: студент Володимир Стадницький
(ім'я та прізвище)

Керівник: к.е.н., доцент Ольга Солтис
(ім'я та прізвище)

Рецензент: Оксана Гайдук
(ім'я та прізвище)

Дубляни 2022

Еколого-економічні аспекти формування сільськогосподарського землекористування територіальної громади. Стадницький Володимир Андрійович. – Кваліфікаційна робота. Кафедра землеустрою. – Дубляни, Львівський національний університет природокористування, 2022.

75 с. текстової част., 7 рис., 16 табл., 48 джерел літератури, мультимедійна презентація.

В роботі розкрито теоретичні засади еколого-економічного забезпечення сільськогосподарського землекористування, розглянуто організаційно-економічне забезпечення аграрного землекористування, наведено концептуальні засади формування системи раціонального сільськогосподарського землекористування, охарактеризовано базові інструменти еколого-економічного забезпечення сільськогосподарського землекористування. Проведено еколого-економічна оцінку сучасного стану використання та охорони земель Ходорівської міської об'єднаної територіальної громади Львівської області, наведено оцінку екологічного та економічного стану її землекористування у процесі трансформації, охарактеризовано розвиток орендних відносин в системі землекористування, що зумовлені трансформаційними процесами.

Сформовано пропозиції щодо удосконалення методичних підходів формування сільськогосподарського землекористування територіальної громади, щодо формування масивів земель сільськогосподарського призначення та еколого-економічної організації території сівозмін в досліджуваному регіоні.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ	8
1.1 Організаційно-економічне забезпечення аграрного землекористування.....	8
1.2 Концептуальні засади формування системи раціонального сільськогосподарського землекористування.....	11
1.3 Базові інструменти еколого-економічного забезпечення сільськогосподарського землекористування.....	15
2 ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	24
2.1 Загальна характеристика Ходорівської міської об'єднаної територіальної громади Львівської області.....	24
2.2 Оцінка екологічного та економічного стану землекористування у процесі трансформації.....	27
2.3 Розвиток орендних відносин в системі землекористування, що зумовлені трансформаційними процесами.....	36
3 ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ ФОРМУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ.....	40
3.1 Формування масивів земель сільськогосподарського призначення	40
3.2 Еколого-економічна організація території сівозмін в досліджуваному регіоні	46
4 ОХОРОНА ПРИРОДИ ТА НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА	55
5 ОХОРОНА ПРАЦІ ТА ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ ВІД НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ	62
ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ.....	69
БІБЛЮГРАФІЧНИЙ СПИСОК	71

ВСТУП

В сучасних реаліях розвитку економічних відносин, які визначаються трансформацією соціально-економічних зв'язків, а також виробничих структур, інституту права власності, особливої уваги потребують питання подальшого поліпшення відносин в сфері землеустрою. Водночас, процес використання земельних ресурсів, які є не лише основним засобом аграрного виробництва, а й базисом для розміщення продуктивних сил сільських територій, повинен базуватись на визначених інститутах й регулювати земельні відносини, а також здійснювати забезпечення охорони й відтворення земель, збереження їхньої родючості, додержання екологічних норм й стандартів у сфері аграрного землекористування.

В умовах децентралізації зараз актуальними є питання збалансованого використання земельних ресурсів із врахуванням екологічних та економічних показників, адже впродовж останніх десятиліть якісний стан земель суттєво погіршується. Така ситуація пояснюється неефективним використанням земель переважною частиною сільськогосподарських підприємств. Досліджено, що більшість із них піклуються більше про отримання прибутку, ніж збереження родючості ґрунту. Наслідком даної безгосподарної діяльності ґрунти виснажуються й втрачають стійкість до деградаційних та ерозійних процесів. Від якісного стану земель залежить урожайність та якість сільськогосподарських культур.

З метою формування системи раціонального сільськогосподарського землекористування в першу чергу потрібно забезпечити гармонізацію як екологічних, так і економічних й соціальних чинників збалансованого розвитку сільських територій. У екологічному сенсі дана система повинна передбачати, щонайменше, оптимізацію структури земельних вгідь й посівних площ, ґрунтозахисне меліоративне впорядкування території сільськогосподарських підприємств, запровадження ґрунтозахисних технологій щодо вирощування сільськогосподарських культур. На локальному

рівні запровадження даного комплексу заходів повинно реалізовуватись через розробки й запровадження проектів землеустрою щодо організації території сільськогосподарських підприємств, а це потребує унесення їх до вичерпного переліку видів документації із землеустрою, який визначається ч. 2 ст. 25 ЗУ «Про землеустрій».

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є обґрунтування еколого-економічних аспекти формування сільськогосподарського землекористування в межах територіальної громади.

Для досягнення поставленої мети було виконано наступні завдання:

- розкрити теоретичні засади еколого-економічного забезпечення сільськогосподарського землекористування;
- розглянути організаційно-економічне забезпечення аграрного землекористування;
- навести концептуальні засади формування системи раціонального сільськогосподарського землекористування;
- охарактеризувати базові інструменти еколого-економічного забезпечення сільськогосподарського землекористування;
- провести еколого-економічну оцінку сучасного стану використання та охорони земель Ходорівської міської об'єднаної територіальної громади Львівської області;
- сформулювати пропозиції щодо удосконалення методичних підходів формування сільськогосподарського землекористування територіальної громади.

Об'єкт дослідження – процес формування сільськогосподарського землекористування.

Предмет дослідження – є сукупність теоретичних підходів й практичних заходів щодо обґрунтування еколого-економічних аспектів формування сільськогосподарського землекористування в межах територіальної громади.

Методи дослідження. Теоретична та методична основа проведених дослідження базується на положеннях сучасних теорій ефективного і раціонального використання земельних ресурсів, а також на законодавчих та нормативних актах України.

Структура, обсяги кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота містить: вступ, п'ять розділів, висновки, бібліографічний список. Обсяг основної частини складає 75 сторінок тексту, що містить 16 таблиць, 7 рисунків. Бібліографічний список складає 48 назв використаних джерел.

1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

1.1 Організаційно-економічне забезпечення аграрного землекористування

В сучасних реаліях розвитку економічних відносин, які визначаються трансформацією соціально-економічних зв'язків, а також виробничих структур, інституту права власності, особливої уваги потребують питання подальшого поліпшення відносин в сфері землеустрою. Водночас, процес використання земельних ресурсів, які є не лише основним засобом аграрного виробництва, а й базисом для розміщення продуктивних сил сільських територій, повинен базуватись на визначених інститутах й регулювати земельні відносини, а також здійснювати забезпечення охорони й відтворення земель, збереження їхньої родючості, додержання екологічних норм й стандартів у сфері аграрного землекористування [1].

Відтак, аграрна політика має формуватися із врахуванням вимог стосовно екологобезпечного використання земель сільськогосподарського призначення, відтворення їхньої родючості ґрунтів, запобіганню деградації й погіршенню якісних характеристик.

Основним й найбільш дієвим інструментом, який дозволить забезпечити сталий розвиток сільських територій вважається формування системи екологобезпечного аграрного землекористування, котре повинно виступати цільовим орієнтиром для забезпечення відповідного рівня життєдіяльності людей й агроєкосистеми загалом.

Процес екологобезпечного аграрного землекористування першочергово передбачає формування екологобезпечних аграрних землеволодінь та землекористувань. Саме екологобезпечні землекористування можуть гарантувати екологічну безпеку відповідно до своїх просторових (розташування, структура й склад вгідь, площа, конфігурація) та

господарських (технологія, засоби виробництва, техніка) параметрів, при цьому забезпечуючи максимальну ефективність виробництва.

В свою чергу розвиток екологобезпечних аграрних землеводів та землекористувачів зорієнтований на створення належних еколого-економічних умов для відтворення земель й потенціалу вгідь у агросфері, їхніх якісних характеристик, і, крім того, формування передумов прогресивного розвитку для аграрного сектору економіки країни в цілому.

Проблеми економічно-ефективного, соціально-збалансованого й екологобезпечного використання земельних ресурсів й формування на такій основі сталого землекористування з метою забезпечення охорони земель мають визначене своє рішення на різних рівнях територіального управління, від національного до локального.

Беручи до уваги, що проблеми організаційно-економічного забезпечення екологобезпечного аграрного землекористування передбачають застосування цілої низки міждисциплінарних підходів щодо проведення досліджень, варто визначити універсальний теоретико-методичний базис для організації даного процесу, виходячи із основних концептуальних засад [21].

Механізм організаційно-економічного забезпечення екологобезпечного аграрного землекористування доцільно базувати на системному підході й принципах зорієнтованого моделювання, а саме розглядати даний процес на основі окремих взаємопов'язаних складових (рис. 1.1).

Першочерговою складовою такого механізму є питання удосконалення концептуальних положень забезпечення екологобезпечного аграрного землекористування. Водночас, поміж базових функцій екологобезпечного аграрного землекористування обов'язковим є урахування агроландшафтних характеристик суб'єктів господарювання, можливість агроєкосистеми забезпечувати інтереси суспільства у певному виді продукції при одночасному збереженні природних властивостей агроєкосистем, через реалізацію заходів із охорони й відтворення земельних ресурсів.

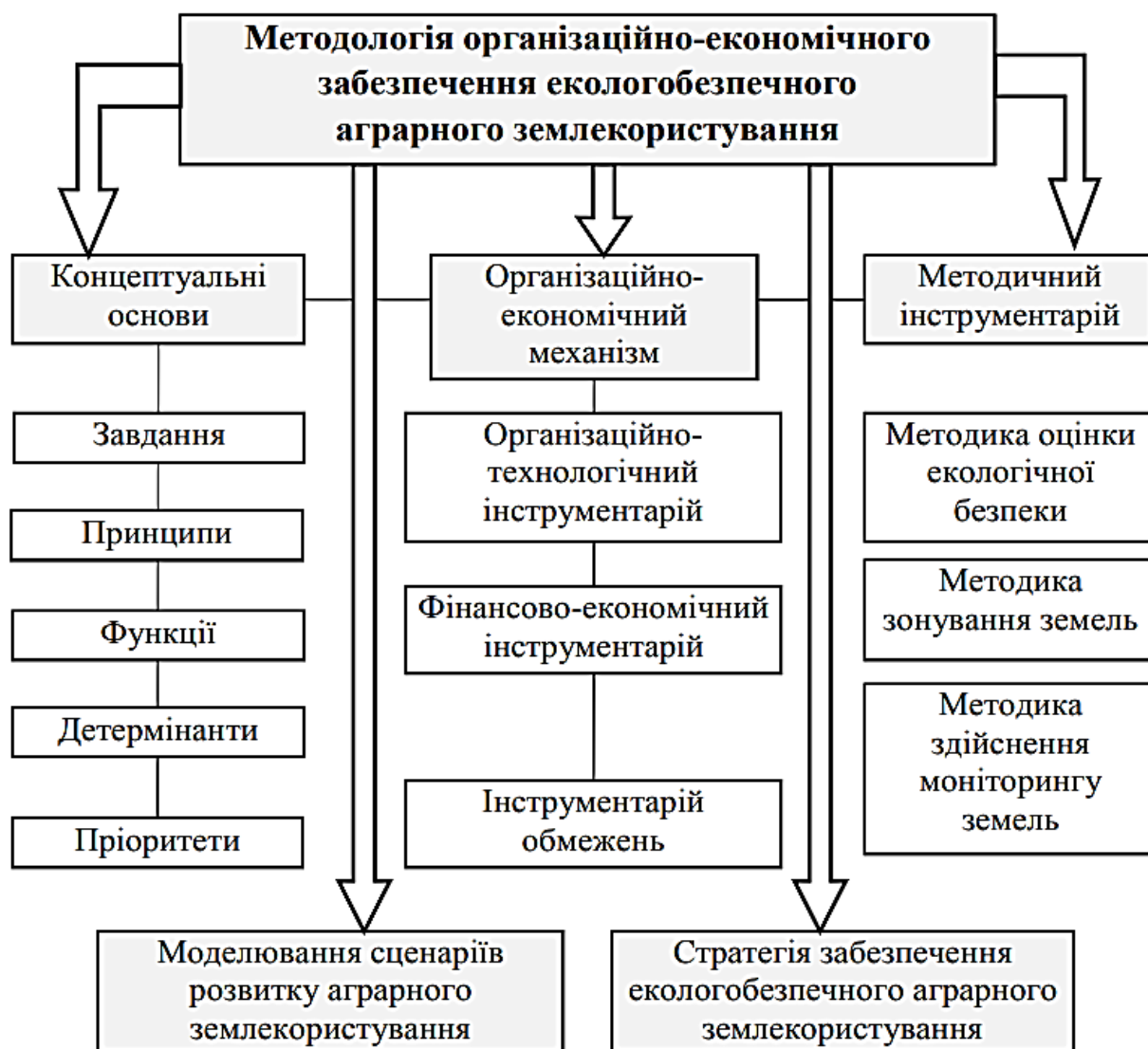

Рисунок 1.1 – Методичний підхід до організаційно-економічного забезпечення екологічно безпечного сільськогосподарського землекористування [12]

Наступна складова, яка оснований на концептуальних принципах, це обґрунтовані інструменти функціонування організаційно-економічного механізму забезпечення екологічно безпечного сільськогосподарського землекористування.

Отже, у процесі організаційно-економічного забезпечення екологічно безпечного сільськогосподарського землекористування провідну роль відіграє ефективно функціонуючий організаційно-економічний механізм, котрий є упорядкованою взаємозалежною сукупністю інструментів, важелів

та форм, а також методів організаційного й економічного характеру. Однак за сучасних умов господарювання проблема забезпечення екологічно безпечного сільськогосподарського землекористування може бути вирішеною лише шляхом системної реалізації землевпорядних заходів.

1.2 Концептуальні засади формування системи раціонального сільськогосподарського землекористування

В умовах децентралізації зараз актуальними є питання збалансованого використання земельних ресурсів із врахуванням екологічних та економічних показників, адже впродовж останніх десятиліть якісний стан земель суттєво погіршується. Така ситуація пояснюється неефективним використанням земель переважною частиною сільськогосподарських підприємств. Досліджено, що більшість із них піклуються більше про отримання прибутку, ніж збереження родючості ґрунту. Наслідком даної безгосподарної діяльності ґрунти виснажуються й втрачають стійкість до деградаційних та ерозійних процесів. Від якісного стану земель залежить урожайність та якість сільськогосподарських культур.

Найважливіше першочергове завдання для суб'єктів господарювання у аграрній сфері – це підвищення продуктивності земельних вгідь сільськогосподарського призначення. Однак, сучасне використання земель у Україні характеризується як нераціональне, що спричиняє цілу низку негативних наслідків:

- 1) соціальні – погіршення якості харчових продуктів, збільшення захворюваності населення, міграції людей у екологічно безпечні райони;
- 2) економічні – зменшення продуктивності земельних ресурсів й ефективності праці, зниження обсягу матеріальних ресурсів;
- 3) екологічні – порушення стійкості агроєкосистеми, деградації ґрунтового покриву тощо.

Відтак, особливо актуальним стає питання збалансованого використання земельно-ресурсного потенціалу, що дозволить забезпечити гармонійну рівновагу екологічної, економічної й соціальної компонент в суспільному виробництві.

Перед новоутвореними громадами в процесі використання земельних та інших природних ресурсів постають низка невирішених питань загрозливого характеру, в першу чергу через:

- недооцінку складності та специфіки земельних трансформацій в процесі проведення земельної й економічної реформ у державі;
- майже повна відсутність в територіальних громадах інформації про права на землю й інші природні ресурси, їхній потенціал, стан використання й охорони;
- безсистемність й некомпетентність у питаннях розв'язку завдань земельної реформи в межах територій місцевих рад, а саме незавершеність реформування земельних відносин й системи землекористування, особливо в сільському господарстві;
- незадовільне законодавче й інформаційне забезпечення й захист прав власності сільських жителів на землю й інші природні ресурси;
- ігнорування проблеми введення у економічний оборот земель як капіталу, комплексного ресурсного підходу системі розвитку сільських територій у процесі трансформацій земельних відносин;
- недостатньо виважена державна земельна політика щодо планування розвитку землекористування та землеустрою об'єднаними територіальними громадами, механізмів реалізації даної системи;
- недостатньо реалізована та послідовна державна політика стосовно комплексного розвитку земельного законодавства, здійснення фінансування державного й муніципального землеустрою та системи земельного кадастру, створення інвестиційно-привабливого землекористування;

- дуже слабка інформаційна інфраструктура земельного ринку й відсутність вираженої державної політики формування та розвитку ринку земель сільськогосподарського й несільськогосподарського призначення;

- відсутність інформаційного забезпечення сільського населення із питань можливого використання земельних й інших природних ресурсів на їхніх територіях у ринкових умовах.

Даний стан справ в розвитку й становленні громад потребує негайного формування системного підходу до удосконалення економічних та правових відносин власності на земельні й інші природні ресурси, шляхом планування розвитку збалансованого й інвестиційно-привабливого землекористування, землеустрою, вдосконалення обліку, оцінки й екологізації використання земель, охорони й відтворення природних комплексів, покращення якості життя, особливо у сільській місцевості, максимальне залучення населення до прийняття управлінських рішень. Реалізація даних проблемних питань є можливою шляхом розробки та запровадження Програми використання і охорони земель й інших природних ресурсів в межах території об'єднаної громади [25].

Основні завдання даної програми повинні передбачати [8]:

1) формування організаційних та правових, а також соціальних й економічних умов з метою комплексного розвитку землекористування сільських територій, покращення й вирівнювання умов життєдіяльності міського й сільського населення;

2) забезпечення екологічно безпечних умов збереження навколишнього природного середовища й раціонального землекористування, особливо земель сільськогосподарського, лісогосподарського, водогосподарського, природоохоронного й рекреаційного призначення;

3) забезпечення зростання рівня ефективної зайнятості, підвищення мотивації сільського населення щодо розвитку підприємництва в сільській місцевості як основна умова підвищення рівня життя населення;

4) забезпечення фінансової стійкості розвитку об'єднаних територіальних громад.

Вирішення зазначених проблемних питань є можливим у випадку забезпечення низки заходів:

1) вдосконалення економічних й правових відносин власності на земельні та інші природні ресурси, які передбачають наступні дії: встановити межі населених пунктів; розмежувати землі державної й комунальної власності як у межах так за межами населених пунктів; вдосконалити орендні земельні відносини; сформувати й встановити межі земельних сервітутів; здійснити організацію й встановлення меж зон територіальних обмежень (обтяжень) і використанні земель, ідентифікувати права на них; оформити права комунальної власності на не витребувані земельні частки (паї);

2) планування землекористування, землеустрій й створення збалансованого та інвестиційного привабливого землекористування, зокрема: розробка експериментального проєкту землеустрою стосовно формування перспективного розвитку землекористування в межах об'єднаної територіальної громади; впровадження системи прийняття рішень в сфері використання земельних ресурсів; проведення зонування земель за їхніми категоріями й типами землекористування за придатністю земель та інвестиційною привабливістю сільськогосподарського та рекреаційного землекористування;

3) вдосконалення обліку земельних й інших природних ресурсів, їхньої оцінки й ведення земельного кадастру;

4) охорона й відтворення земель й інших природних ресурсів;

5) покращення якості життя населення у сільській місцевості й сприяти диверсифікації землекористування сільського, лісового, водного й рекреаційного господарства.

Отже назрілі питання, які пов'язані із плануванням розвитку землекористування новостворених об'єднаних територіальних громад, являються невідкладними завданнями, які потребують ґрунтовних наукових й

методичних досліджень щодо розроблення місцевих програм розвитку землекористування, які є первинним планувальним документом на місцевому рівні. Тільки їхня реалізація дозволить підвищити інвестиційну привабливість та ефективність використання потенціалу земельних й інших природних ресурсів, забезпечить екологічну безпеку землекористування; раціоналізує (оптимізує) землекористування й забезпечить створення інвестиційно-привабливе й збалансованого землекористування; підвищить ефективність оренди земель, найперше і сільському й рекреаційному господарствах; забезпечить зростання надходжень від платежів за земельні й інші природні ресурси до місцевих бюджетів.

1.3 Базові інструменти еколого-економічного забезпечення сільськогосподарського землекористування

Зарубіжний досвід й трансформації у Україні показують, що реальним механізмом наведення порядку в використанні земель, здійснення перевпорядкування території й регулювання земельних відносин являється лише землеустрій, через інструменти якого забезпечується перехід до нового земельного ладу із новими формами господарювання, землеволодіння й землекористування.

Ефективність економічного механізму землекористування основане на використанні ріллі у господарстві. Основу такого механізму закладають сівозміни. Агротехнічне та правильне чергування посівів сільськогосподарських культур й парів у сівозміні дозволяє підвищити урожайність, родючість ґрунтів, знизити засміченість полів, запобігає поширенню шкідників й хвороб рослин [7].

В свою чергу, територія аграрних підприємств, які зараз є основними землекористувачами в Україні, є неоднорідною за своїми природними властивостями (родючість, конфігурація, віддаленість від господарського центру). Разом із тим на ріллі обробляються різні культури, що вирізняються

вимогливістю до умов росту, водного й поживного режимів ґрунту, різняться також господарським значенням, технологіями обробітку, трудомісткістю й урожайністю. Відтак, така ситуація визначає необхідність запровадження у кожному господарстві своїх сівозмін із різним складом й чергуванням культур.

Через те, що сівозміни господарств пов'язані спільністю території, а також взаємозв'язані із якістю й місцем розташування земель, організацією виробництва, розселенням, у конкретному сільськогосподарському підприємстві вводиться своя система сівозмін.

Організація вгідь та сівозмін – це основна задача при організації території сільськогосподарських підприємств. В процесі її рішення визначаються:

- рівень інтенсивності використання кожного окремого виду угідь й земельних ділянок;
- промислове призначення та характер використання кожної ділянки землі;
- система сівозмін, питання поліпшення та консервації вгідь, збереження й відтворення родючості ґрунтів, природоохоронне й протиерозійне облаштування території;
- нормативи, режими й умови використання земельних ділянок.

Організація вгідь й сівозмін передбачає встановлення обґрунтованого їх складу, співвідношення, доцільного їх розташування на території й різноплановості використанні.

Основною метою організації угідь й сівозмін – є підвищення інтенсивності та визначення резерву росту ефективності використання земельних ресурсів шляхом урахування економічних інтересів землевласників та землекористувачів. Водночас, мають строго додержуватися екологічні вимоги, бо в протилежному випадку буде відбуватися зниження родючості ґрунтів, розвиватиметься процес їх ерозії й деградації [9].

Складне поєднання економічних та природних умов, які діють в протилежних напрямках, потребує ретельного обґрунтування проектного

рішення, а у багатьох випадках – складання й аналізу різних варіантів проєкту. Для прикладу, економічні інтереси землекористувачів часто потребують збільшення площі ріллі, водночас, за екологічними умовами, навпаки, це широке залучення земель в сільськогосподарський оборот є неприйнятним. В процесі землевпорядкування з усіх об'єктів, які є придатними за своїми природними властивостями для трансформації та поліпшення, потрібно обрати ті, що забезпечать господарству найбільший ефект з строгим додержанням природоохоронних вимог.

Одним з важливих показників ефективності використання землі є збільшення площі більше коштовних угідь за рахунок менш коштовних, залучення в сільськогосподарський оборот не використовуваних земель. У цьому зв'язку для характеристики проєкту зіставляють площі окремих видів угідь до землевпорядкування і по проєкту, розробляють таблиці трансформації угідь, баланс площ, попередню експлікацію земель по виробничих підрозділах і угіддям, намічають види, обсяги і черговість освоєння, трансформації і поліпшення земель.

Основне завдання організації території сівозмін полягає у створенні на їхніх полях належних умов для підвищення культури землеробства й продуктивного використання земельних ресурсів, машинної техніки й робочої сили.

Для розв'язання та наукового обґрунтування даних завдань, необхідною є наявність планових матеріалів і результатів ґрунтового обстеження території, відомості про рельєф, кліматичні показники, розу суховійних вітрів і характеристику їхньої шкідливої дії, й окрім того, матеріали агролісомеліоративного, ерозійного, агрогосподарського обстежень.

Питання організації території реалізується через розробку проєкту землеустрою, серцевиною якого є проєктне рішення щодо організації вгідь, зокрема:

- а) проєктування складу та структури земельних угідь;
- б) проєктування системи використання сільськогосподарських вгідь;

в) проектування заходів стосовно освоєння, поліпшення й охорони земель.

Для вирішення питань використання кожної земельної ділянки необхідним є врахування її просторових форм та розміщення (розмір ділянки, її геометрична форма, конфігурація меж, розміщення відносно інших об'єктів господарств, з якими вона має транспортні зв'язки).

Під впливом загального розвитку суспільного виробництва відбуваються зміни земельних відносин, виникають нові умови, нові завдання, які вносять корективу в існуючу систему організації використання земельних ресурсів.

Організація використання земельних ресурсів здійснюється через проекти землеустрою.

Встановлено, що відповідно до проекту землеустрою щодо організації угідь й впорядкування території сівозмін передбачається впорядкування існуючих земель із метою ліквідації незручностей в розміщенні меж, внутрігосподарську організацію території з введення економічно обґрунтованих сівозмін, розробку заходів стосовно захисту ґрунтів від ерозії, встановлення нових (резервних) земель, які є придатними для сільськогосподарського й народногосподарського використання, встановлення й уточнення меж населеного пункту, проведення топографо-геодезичних, ґрунтових, геоботанічних й інших досліджень із розробки системи заходів стосовно покращення якості ґрунтів.

Професор Третяк А. М. зазначає, що організація угідь й сівозмін являється однією із головних складових частин проекту землеустрою сільськогосподарських підприємств. В процесі розробки проекту також визначають [46]:

1) господарське призначення й характер використання кожної ділянки землі з врахуванням її правового статусу;

2) інтенсивність використання окремого виду угіддя й земельних ділянок загалом;

3) систему сівозмін, поліпшення та консервації вгідь, зберігання та відтворення родючості ґрунтів, меліоративного, природоохоронного і протиерозійного облаштування територій;

4) нормативи, режим і умови використання кожної земельної ділянки [46].

Основною метою організації вгідь і сівозмін – є підвищення ефективності та виявлення резервів росту ефективності використання через урахування економічних інтересів землевласників та землекористувачів. Водночас, необхідним є врахування прав на землю громадян й юридичних осіб й суворо додержуватись екологічних вимог. Для цього повинні вирішуватись наступні завдання [11]:

а) організація раціонального використання усіх земель згідно їхніх природних властивостей, а також економічних інтересів землевласників, вибір оптимальної структури вгідь й посівних площ, розробка комплексу заходів стосовно покращення вгідь;

б) забезпечення виконання комплексу меліоративних, протиерозійних та природоохоронних заходів;

в) створення належних організаційно-територіальних умов з метою запровадження прогресивних систем ведення господарства, для освоєння передових методів агротехніки й раціональних сівозмін, організації кормової бази, підвищення родючості ґрунтів.

г) створення належних умов для оптимальної спеціалізації господарства та його виробничих підрозділів, ефективної організації праці, підвищення продуктивності сільськогосподарської техніки, підвищення ефективності капітальних вкладень та ін. [11].

Використання земель, як головного засобу виробництва у сільському господарстві повинно здійснюватися через форму різних вгідь й системи сівозмін. Науково-обґрунтованою організацією вгідь й системи сівозмін у агроформуваннях визначається господарське призначення та характер використання конкретної земельної ділянки. Вона є тісно пов'язаною із

організацією усього виробництва визначеного сільськогосподарського підприємства, адже вона відображає спеціалізацію господарства, рівень інтенсивності, а також технічні процеси у окремих його галузях, й окрім того, той комплекс виробничих зв'язків, що є й розвиваються у агроформуваннях [21].

В межах України рілля являється найціннішим сільськогосподарським угіддям та займає найбільшу площу – 81,20 %, відтак ефективність використання земельних ресурсів надзвичайно залежить від ефективності використання ріллі. Виділяють чотири класи інтенсивності використання ріллі (табл. 1.1).

Таблиця 1.1 – Класи інтенсивності використання ріллі

Клас інтенсивності використання ріллі	Значення
I клас	рілля придатна для інтенсивного використання, допускається вирощування усіх культур, які культивуються в межах даної місцевості
II клас	рілля малоприсадатна для вирощування овочевих та технічних культур за якістю ґрунтів
III клас	рілля обмеженого використання, яка визначається за крутизною схилів чи непридатністю ґрунту на схилах понад 3°
IV клас	рілля дуже обмеженого використання, умови рельєфу не дозволяють вирощувати окремі культури. Це переважно рілля, що розміщена на схилах понад 5° із малородючими, сильно змитими ґрунтами

При встановленні системи використання ріллі визначається площа, яка є непридатною для інтенсивного використання із-за низької родючості ґрунтів, незадовільного повітряного режиму та ін.

В господарствах, де розвивається тваринництво, й в користуванні є невеликі площі кормових вгідь частину ріллі можливо включити в систему пасовищ. Їхня площа визначається на основі розрахунків, виходячи із потреб господарства та проектної врожайності пасовищ. Враховуючи те, що трави є маловимогливими до ґрунтів, під пасовища відводять гірші за якістю землі.

Відтак, розподіл ріллі таким чином є передпроектним рішенням і уточнюється при організації системи сівозмін, а кінцево – при впорядкуванні їхньої території. Попереднє проектне рішення дозволяє визначити площі ріллі з метою розподілу площі за інтенсивністю використання, а отож, й попередню структуру посівів сільськогосподарських культур.

Освоєння системи землеробства починається із освоєння системи сівозмін, за якою найбільш вдалим є поєднання розміщення культур, система застосування добрив, обробітку ґрунтів, меліоративні й культуротехнічні заходи. Почергове вирощування запроектованих культур у правильній сівозміні забезпечить їм кращі фіто-санітарні умови, захистить ґрунт від ерозії, дозволить збільшити запас органічної речовини в ґрунтах.

Перелік сільськогосподарських культур (у тому числі й пару) у порядку їхнього вирощування у сівозміні називається схемою сівозміни. Період, протягом котрого сільськогосподарські культури здійснюють перехід через поле у послідовності, яка передбачена схемою сівозміни, називається ротацією сівозміни.

Проектування системи сівозмін визначає доцільність типів, видів й кількості сівозмін в господарстві, обґрунтовує їхню площу, складання науково-обґрунтованих схем чергування культур для кожної сівозміни.

Базовими чинниками для встановлення виду та кількості сівозмін являються:

- 1) кількість виробничих підрозділів й їхня спеціалізація;
- 2) наявність та розміщення меліорованих земель;
- 3) загальна кількість й розміщення населених пунктів;
- 4) існуючий склад, співвідношення та розміщення вгідь;
- 5) загальна кількість й розміщення виробничих центрів;
- 6) характерні умови ґрунтового покриву та рельєфу місцевості.

Із врахуванням зазначених умов в кожному господарстві визначається найбільш доцільна систему сівозмін [12].

Сівозміни в свою чергу розподіляються на типи та види. При цьому, типом сівозміни визначається її виробниче призначенням, основна продукція, а видом – співвідношенням основних груп культур та пару. Виділяють такі типи сівозмін: польові, кормові та спеціальні.

Польова передбачає вирощування у основному зернових, технічних й кормових культур. Кормова – переважно культури для соковитих й грубих кормів. Сівозміни, де яких вирощують культури, що потребують специфічних умов і прийомів агротехніки називають спеціальними. Це можуть бути овочеві, тютюнові і інші [27].

Територія сівозміни являється виробничою площею, й з метою чіткого здійснення всіх виробничих процесів, які є пов'язаними із її використанням, вона вимагає чіткого впорядкування. На основі вищенаведених даних наводимо ряд заходів, що необхідно здійснити при впорядкуванні території ріллі підприємства (рис. 1.2).

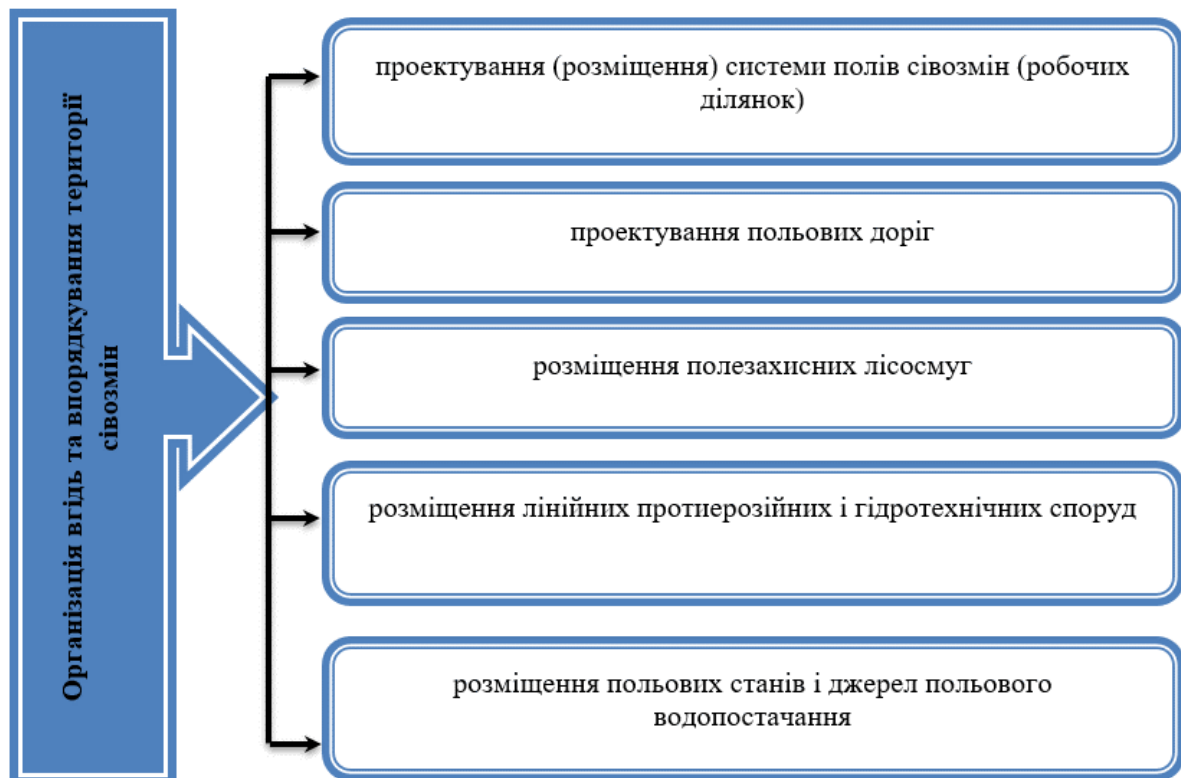

Рисунок 1.2 – Заходи при організації вгідь та впорядкуванні території сівозмін

Сучасний стан використання земельно-ресурсного потенціалу у аграрній сфері економіки держави не відповідає принципам раціонального природокористування внаслідок залучення до активного сільсько-господарського обігу орноненридатних земель, а також через порушення науково-обґрунтованого співвідношення земельних вгідь у загальній структурі існуючих агроландшафтів, недодержання сівозмін, недостатнє фінансування землеохоронних заходів, й відсутність дієвого державного контролю у сфері використання та охорони земель.

З метою формування системи раціонального сільськогосподарського землекористування в першу чергу потрібно забезпечити гармонізацію як екологічних, так і економічних й соціальних чинників збалансованого розвитку сільських територій. У екологічному сенсі дана система повинна передбачати, щонайменше, оптимізацію структури земельних вгідь й посівних площ, ґрунтозахисне меліоративне впорядкування території сільськогосподарських підприємств, запровадження ґрунтозахисних технологій щодо вирощування сільськогосподарських культур. На локальному рівні запровадження даного комплексу заходів повинно реалізовуватись через розробки й запровадження проектів землеустрою щодо організації території сільськогосподарських підприємств, а це потребує унесення їх до вичерпного переліку видів документації із землеустрою, який визначається ч. 2 ст. 25 ЗУ «Про землеустрій».

2 ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1 Загальна характеристика Ходорівської міської об'єднаної територіальної громади Львівської області

Ідеї самоорганізації українського суспільства через форму місцевого самоврядування закріпилася як фундамент розуміння по-новому політичної складової реформи децентралізації. Як вже зазначалося, децентралізація являє собою такий спосіб територіальної організації влади, завдячуючи якому держава здійснює перерозподіл права щодо прийняття рішень на структури локального чи регіонального рівня, які не включені в систему виконавчої влади [6].

В межах області, регіону або територіальної громади найкраще реалізується просторова форма демократії, при якій можливим є забезпечення умов для впровадження сучасних інноваційних моделей розвитку. В такому контексті зосередимо увагу на вивченні й поглибленому аналізі екологічних, економічних і соціальних складових, що є визначальними в просторовій організації території на рівні Ходорівської об'єднаної територіальної громади Стрийського району Львівської області й запропонуємо сучасну інноваційну модель розвитку її території.

Стрийський район розміщений в південно-західній частині області. Район в сучасних адміністративно-територіальних межах утворено нещодавно відповідно до постанови Верховної Ради України № 807-IX від 17 липня 2020 році. Район налічує чотирнадцять громад: Стрийську, Жидачівську, Миколаївську, Моршинську, Новороздільську, Сколівську, Ходорівську міську, Гніздичівську, Журавненську, Славську селищні, Грабовецько-Дулібівську, Козівську, Розвадівську, Тростянецьку сільські територіальні громади. Чисельність населення району досягає 325 491 чоловік. Площа території району складає 3880,0 км². Особливість району є його розташування

на важливих шляхах сполучень, окрім того район з'єднаний залізничними й шосейними шляхами із цілою низкою важливих центрів Європи (рис. 2.1).

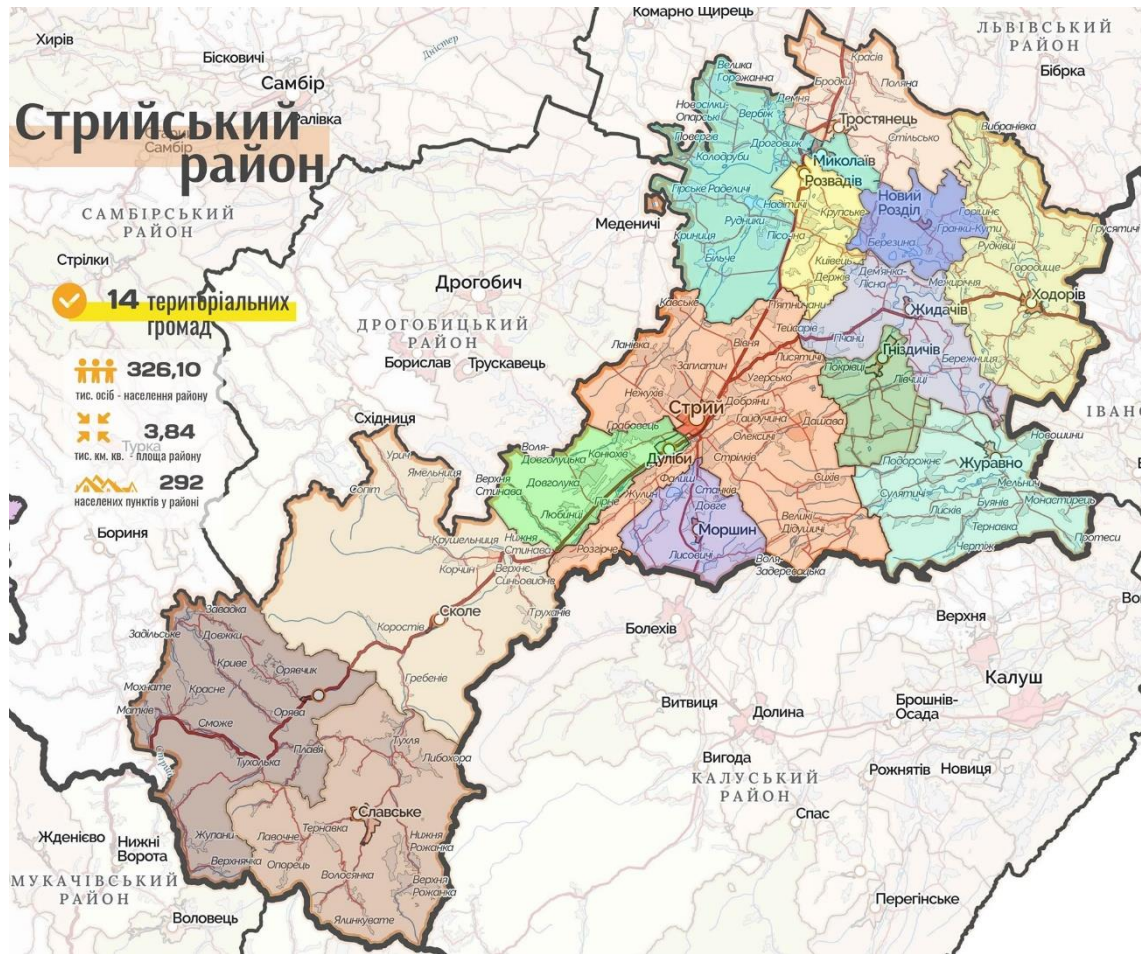

Рисунок 2.1 – Стрийський район Львівської області в сучасних адміністративно-територіальних межах

Ходорівська міська територіальна громада являється конкурентоспроможною громадою в не лише в межах району, а й Львівської області. Вона характеризується розвиненою соціальною, інженерною інфраструктурою, а також транспортною інфраструктурою, багата на природні й рекреаційні ресурси. Вигідне географічне розташування й достатньо розвинута логістична інфраструктура створюють умови для інтеграції громади у економіку регіону й держави в цілому.

Водночас, Ходорівська громада утворилася 8 вересня 2015 року. Відтак, для раціонального використання існуючих переваг громади, їхнього примноження в майбутньому із одночасним врівноваженням соціально-

економічних ризиків й загроз існує потреба в чіткому конкретному регламентуванні стратегічних векторів розвитку громади.

До складу Ходорівської об'єднаної територіальної громади включено одинадцять сільських рад й одна міська рада, загалом 42 населені пункти. За територіальним розміщенням громада знаходиться у межах Львівської області (рис. 2.2).

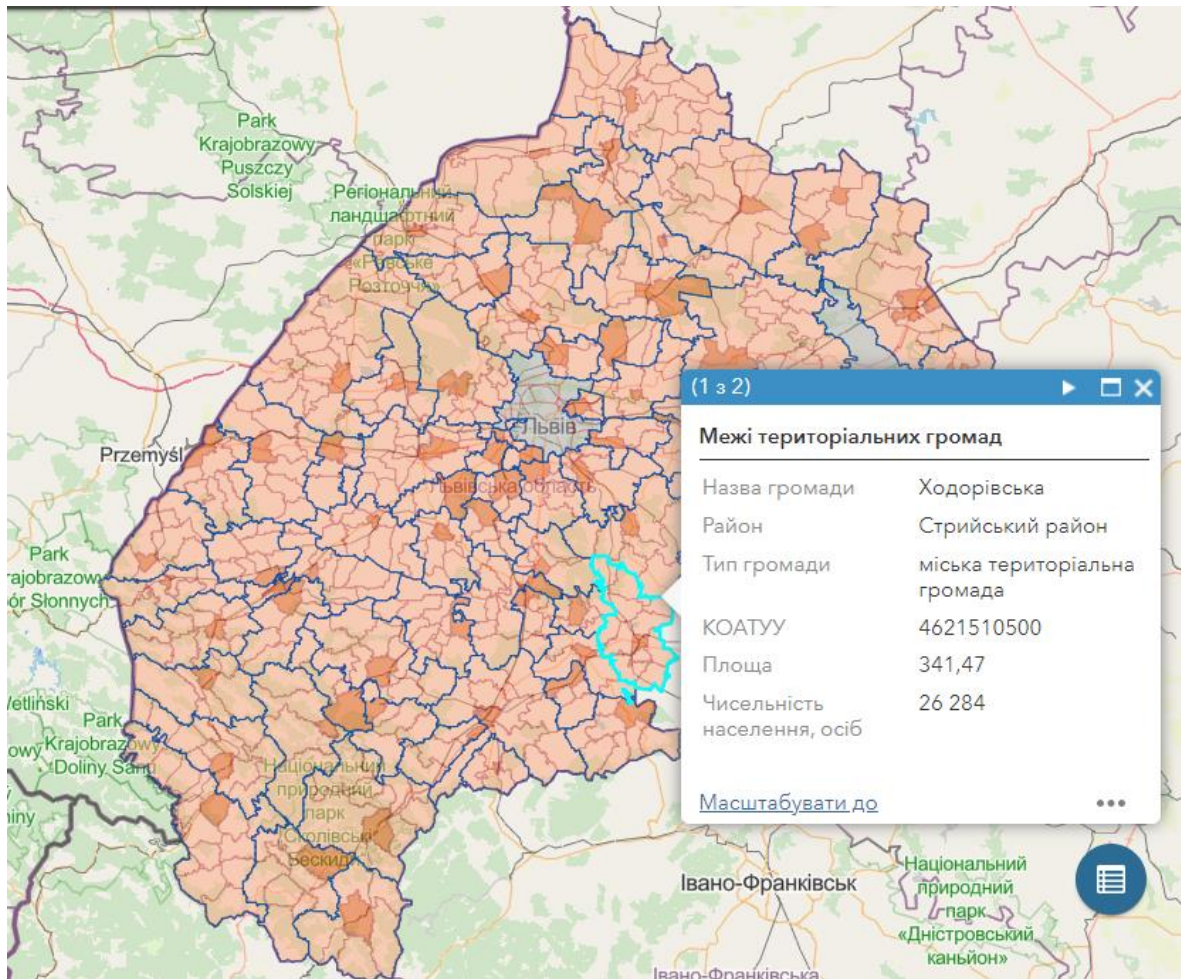

Рисунок 2.2 – Ходорівська громада на карті Львівської області в сучасних адміністративних межах

Ходорівська громада розміщена на межі із Івано-Франківською областю, в західній частині історично та географічно утвореного Подільського краю, поміж Передкарпаттям й Покутсько-Басарабською височиною.

Подальший розвиток територіальної громади може бути успішно реалізований лише за умови раціонального й повного використання земельних, трудових й фінансових ресурсів. В системі збалансованого розвитку дані ресурси є рівнозначними за значенням. Навіть часткова

відсутність будь-якого із перелічених ресурсів унеможливить діяльності територіальної громади в цілому.

Площа Ходорівської міської об'єднаної територіальної громади становить 33142,2000 га й до її складу входить 42 населених пункти (12 колишніх сільських рад), зокрема: м. Ходорів (колишня Ходорівська міська рада); села Вербиця, Садки, Вовчатичі, Сугрів (колишня Вербицька сільська рада), села Бринці-Церковні, Вибранівка, Борусів, Березина, Бринці-Загірні, Чижичі (колишня Вибранівська сільська рада), села Молотів, Бортники, Демидів, Буковина, (колишня Бортниківська сільська рада), села Ятвяги, Дев'ятники, Юшківці, Калинівка, (колишня Дев'ятниківська сільська рада), села Ліщини, Грусятичі, (колишня Грусятицька сільська рада), Добрівляни, Загірочко (колишня Загірчківська сільська рада), села Заліски, Жирова, Бородчиці, Городище, (колишня Жирівська сільська рада), села Черемхів, Новосільці, Молодинче, Підліски (колишня Молодинчецька сільська рада), села Піддністряни, Кам'яне, Рудківці (колишня Піддністрянська сільська рада), села Отиневичі, Дуліби, Городищенське, (колишня Отиневичька сільська рада), села Голдовичі, Чорний Острів, Дроховичі, Бориничі, Лучани (колишня Чорноострівська сільська рада).

Оскільки територіальна громада була утворена шляхом об'єднання існуючих сільських рад, основне завдання децентралізації полягає у збільшенні наявності й інтенсивності використання наявних ресурсів. Відтак, наведемо детальну характеристику всіх ресурсів з метою визначення напрямку управлінських дій керівників територіальної громади.

2.2 Оцінка екологічного та економічного стану землекористування у процесі трансформації

Земельні ресурси в межах територіальної громади виступають як засобом виробництва у сільському, лісовому й водному господарстві, так і просторовим базисом з метою розміщення виробництва, місцем проживання

населення; основним природним ресурсом – наявність корисних копалин, туристичних, рекреаційних можливостей та ін.

Таблиця 2.1 – Загальна характеристика наявності земель в межах територіальної громади (у межах населених пунктів й за межами всього)

№ з/п	Землекористувачі та власники землі	Загальна кількість землекористувачів	Загальна площа земель, усього		Сільськогосподарські угіддя				
			га	%	усього	із них			
						ріллі	садів	сіножатей	пасовищ
1	Сільськогосподарські підприємства	20	7063,9100	21,3200	6609,9600	5771,7000	17,9500	796,7300	23,5800
2	Громадяни, котрим надано землі у власність й користування в тому числі	21718	11551,2300	34,8500	11045,8300	8303,9200	207,6100	1747,1000	787,2000
	Фермерські господарства	25	1217,0200	3,6700	1207,1000	1094,5900	-	109,9300	2,5800
	Ділянки для ведення тов. с. г. виробництва	2811	6056,7100	18,2700	6035,4300	3622,4300	26,1000	1612,0100	774,8900
	Особисті селянські господарства	8234	2564,3600	7,7400	2564,3600	2553,7600	0,8800	-	9,7200
3	Заклади, установи, організації	207	324,8700	0,9800	128,5400	128,0400	0,5000	-	-
4	Промислові та інші підприємства	26	180,0100	0,5300	-	-	-	-	-
5	Підприємства та організації транспорту, зв'язку	44	762,0400	2,3000	28,8500	6,7700	0,1900	21,8900	-
6	Частини, оборони	1	0,4100	0,0100	-	-	-	-	-
7	Лісгосподарські підприємства	10	4194,1300	12,6600	44,0000	24,0000	-	20,0000	-
8	Водогосподарські підприємства	5	49,5200	0,1500	0,1000	0,0500	0,0500	-	-
9	Землі запасу та землі, не надані у власність та постійне користування у тому числі	-	9016,0900	27,2000	5987,6100	1694,9300	100,5000	1250,3800	2941,8000
	Землі загального користування	-	1545,4220		850,6300	-	-	92,7800	757,8500
	УСЬОГО ЗЕМЕЛЬ в межах територіальної громади	22031	33142,2000	100,0000	23844,9000	15929,4000	326,8000	3836,1100	3752,5800

Основними користувачами земельних ресурсів на території досліджуваної територіальної громади являються саме громадяни, що використовують 34,8500 % усіх земель. Зокрема, це земельні ділянки для будівництва та обслуговування житлового будинку й господарських споруд (присадибні ділянки), частка земель для ведення фермерського господарства досягає 3,6700 %, площа особистих селянських господарств становить 2564,3600 га – 7,7400 %, ділянки для ведення товарного виробництва займають 6056,7100 га – 18,2700 %. 20 сільськогосподарських підприємств займає 21,3200 % земель (6609,9600 га у тому числі 5771,7000 га ріллі). Значна частина земель перебуває у запасі – 9016,0900 га (27,2000 %). Переважну частку їх займають землі загального користування – 1545,4200 га, у тому числі пасовищами (громадськими) – 757,8500 га. В таблиці 2.2 наведена характеристика сільськогосподарських угідь в межах Ходорівської громади.

Таблиця 2.2 – Характеристика сільськогосподарських угідь Ходорівської міської територіальної громади

№ з/п	Показник	За межами населених пунктів громади		У межах населених пунктів громади		Всього	
		га	частка в загальній площі територіальної громади	га	частка в загальній площі територіальної громади	га	частка в загальній площі територіальної громади
1	Сільськогосподарські угіддя, у тому числі	18335,5100	55,32	5509,3800	16,62	23844,8900	71,94
1.1	рілля	11490,3100	34,67	4439,0900	13,39	15929,4000	48,00
1.2	перелоги	-	-	-	-	-	-
1.3	багаторічні насадження, сади	143,9200	0,43	182,8800	0,55	326,8000	0,98
1.4	сіножаті	3712,9600	11,20	123,1500	0,37	3836,1100	11,57
1.5	пасовища	2988,3200	9,02	764,2600	2,30	3752,5800	11,32
	Загальна площа Ходорівської територіальної громади					33142,2000	100,00

Частка сільськогосподарських угідь становить 71,9 % території Ходорівської об'єднаної територіальної громади, із них 48,1 % території займає рілля. Вона використовується досить інтенсивно, про це свідчить повна відсутність таких угідь, як перелоги. Багаторічні насадження (сади) займають дуже незначну частку – майже 1,0 % від загальної площі. Хоча, розташування міста Ходорів на незначній відстані від міста Львів й наявність зручного транспортного сполучення могло би сприяти розвитку такої галузі, як садівництво, навіть в промислових масштабах.

Основна перевага сільськогосподарських земель – їхня родючість, що в першу чергу пов'язана із ґрунтовим покривом. На території громади поширені чорноземи опідзолені глейові, темно сірі опідзолені глеюваті, лучні опідзолені глейові ґрунти й інші. Механічний склад ґрунтового покриву характеризується переважно легким й середнім суглинком. Окрім того, варто звернути увагу на те, що значна частина земель в межах громади розташована на різних за крутизною схилах. Внаслідок дії ерозійних процесів це спричиняє до змиву й розмиву, а відтак необхідним є проведення особливих агротехнічних підходів при організації використання земель, зокрема – запровадження ґрунтозахисних сівозмін, посмужного розміщення полів, у окремих випадках – залуження, чи навіть заліснення. Якщо не виконувати вимоги щодо запобігання ерозії, то, як наслідок, можливим є значне зменшення родючості ґрунтів, навіть до формування ярів або інших негативних наслідків.

Лісові ресурси Ходорівської територіальної громади (табл. 2.3) займають 5005,1100 га тобто 15,1 % від загальної площі, із них площа 12 лісогосподарських підприємств досягає 4194,1300 га (12,7 %). Дані підприємства, переважно, розташовані за межами населених пунктів. Переважна частина лісів – 5,1 % це захисні ліси, які відносяться до I групи. Площа експлуатаційних лісів становить 2778,4600 га (8,4 %), у тому числі 2618,5500 га (7,9 %) – для виробництва деревини.

Таблиця 2.3 – Характеристика лісових ресурсів Ходорівської міської територіальної громади

№ з/п	Показники	За межами населених пунктів громади		У межах населених пунктів громади		Всього	
		га	частка в загальній площі територіальної громади	га	частка в загальній площі територіальної громади	га	частка в загальній площі територіальної громади
	Лісогосподарські підприємства	4185,0300	12,63	9,1000	0,03	4194,1300	12,66
	Ліси й інші лісовкриті площі (в т.ч. лісогосподарські підприємства). З них:	4923,8400	14,86	81,2700	0,24	5005,1100	15,10
1	Лісові землі	4199,8100	12,67	43,3100	0,13	4243,1200	12,80
2	Чагарники	724,0300	2,18	37,9600	0,12	761,9900	2,30
3	Категорії лісів						
а	захисні ліси (перша група)	1648,4100	4,97	27,5600	0,08	1675,9700	5,05
б	рекреаційно-оздоровчі ліси (перша група)	-	-	-	-	-	-
в	ліси природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення (перша група)	-	-	-	-	-	-
г	експлуатаційні ліси (друга група)	2732,18	8,24	46,2800	0,14	2778,4600	8,38
	у т. ч для виробництва деревини	2607,05	7,87	11,5000	0,03	2618,5500	7,90
	Загальна площа Ходорівської територіальної громади					33142,2000	100,00

Водні ресурси (табл. 2.4) Ходорівської територіальної громади займають 1193,7100 га (що становить 3,6 % до загальної площі територіальної громади). Переважно дані ресурси розташовані поза межами населених пунктів. При цьому, водогосподарські підприємства використовують тільки 49,5200 га (що становить 0,15%). Площа штучних водотоків становить 22,0100 га. За звичай, для того аби вони виконували покладені на них функції, їх необхідно

періодично чистити або обкошувати. Відповідно даний процес потребує додаткової уваги при використанні земель. Варто звернути увагу й на ставки, їхня площа досягає 488,7500 га (1,47 %). Ці території є резервом для розвитку рибного господарства й створення окремих відпочинкових зон.

Таблиця 2.4 – Характеристика водних ресурсів Ходорівської міської територіальної громади

№ з/п	Показник	За межами населених пунктів громади		У межах населених пунктів громади		Всього	
		га	частка в загальній площі територіальної громади	га	частка в загальній площі територіальної громади	га	частка в загальній площі територіальної громади
	Водогосподарські підприємства	43,8000	0,13	5,7200	0,02	49,5200	0,15
	Внутрішні води (в тому числі водогосподарські підприємства). З них:	937,9400	2,83	255,7700	0,77	1193,7100	3,60
1	Природні водотоки (річки, струмки, канали)	301,5700	0,91	59,2800	0,18	360,8500	1,09
2	Штучні водотоки (канали, колектори)	182,8800	0,55	39,1300	0,12	222,0100	0,67
3	Озера	12,1000	0,03	2,0000	0,01	14,1000	0,04
4	Ставки	333,3900	1,00	155,3600	0,47	488,7500	1,47
5	Штучні водосховища	108,0000	0,33			108,0000	0,33
	Загальна площа Ходорівської територіальної громади					33142,2000	100,00

Забудовані землі (табл. 2.5) являються просторовим базисом для розміщення виробництва, а також місцем проживання населення. Площа даної категорії земель досягає 1757,4200 га, чи 5,30 % від загальної площі громади й розташовуються переважно у межах населених пунктів 1228,4900 га (3,70 %). Переважна частина даних земель – це житлова забудова, зокрема 491,31 га (або 1,48 %). Інші забудовані території займають досить меншу площу, але їхнє значення для життя територіальної громади є дуже важливим.

Таблиця 2.5 – Характеристика забудованих земель Ходорівської міської територіальної громади

№ з/п	Показник	За межами населених пунктів громади		У межах населених пунктів громади		Всього	
		га	частка в загальній площі територіальної громади	га	частка в загальній площі територіальної громади	га	частка в загальній площі територіальної громади
	Забудовані землі, всього Втому числі:	528,9300	1,60	1228,4900	3,70	1757,4200	5,30
1	Під житловою забудовою одно- та двоповерховою			491,3100	1,48	491,3100	1,48
2	Під житловою забудовою з трьома і більше поверхами			10,2900	0,03	10,2900	0,03
3	Землі промисловості	0,2200	0,00	69,0100	0,21	69,2300	0,21
4	Під кар'єрами	18,6000	0,06	6,6500	0,02	25,2500	0,08
5	Землі комерційного використання	1,2900	0,00	15,1400	0,05	16,4300	0,05
6	Землі громадського призначення	9,3000	0,03	113,5600	0,34	122,8600	0,37
7	Землі змішаного використання	22,0800	0,07	21,5700	0,06	43,6500	0,13
8	Під дорогами	109,7800	0,33	81,3300	0,25	191,1100	0,58
9	Під залізницями	221,2500	0,67	64,6800	0,19	285,9300	0,86
10	Під аеропортами	4,6600	0,01			4,6600	0,01
11	Інші забудовані	34,6700	0,10	10,8200	0,03	45,4900	0,13
12	Землі технічної інфраструктури з видалення відходів			1,5000	0,01	1,5000	0,01
13	Землі технічної інфраструктури з водо забезпечення та очищення стчних вод	2,0000	0,01	4,1200	0,01	6,1200	0,02
14	Землі технічної інфраструктури з виробництва і розподілу електроенергії	67,4000	0,20			67,4000	0,20
15	Землі іншої технічної інфраструктури	2,0000	0,01	0,8400	0,00	2,8400	0,01
16	Зелені насадження загального користування			18,7100	0,06	18,7100	0,06
17	Кемпінги, будинки відпочинку	0,0900	0,00	1,5000	0,01	1,5900	0,01
18	Поточне будівництво			3,0000	0,01	3,0000	0,01
19	Гідротехнічні споруди	26,3600	0,08	0,5400	0,00	26,9000	0,08
20	Вулиці, площі	3,0300	0,01	255,9700	0,77	259,0000	0,78
21	Кладовища	6,2000	0,02	57,9500	0,17	64,1500	0,19
	Загальна площа Ходорівської територіальної громади					33142,2000	100,00

Наявність природних ресурсів в межах територіальної громади (табл. 2.6) охарактеризовують розвиненість її території стосовно використання наявних корисних копалин, а також можливостей щодо розвитку рекреації, наявності історико-культурних об'єктів.

Таблиця 2.6 – Характеристика природних ресурсів Ходорівської міської територіальної громади

№ з/п	Показник	За межами населених пунктів громади		У межах населених пунктів громади		Всього	
		га	частка в загальній площі територіальної громади	га	частка в загальній площі територіальної громади	га	частка в загальній площі територіальної громади
1	Корисні копалини: кар'єри	18,6000	0,06	6,6500	0,02	25,2500	0,08
2	Землі рекреаційного призначення	0,0900	0,00	1,5000	0,01	1,5900	0,01
3	Землі історико-культурного призначення			1,1200	0,01	1,1200	0,01
	Землі природоохоронного призначення	846,5000	2,55			846,5000	2,55
	Загальна площа Ходорівської територіальної громади					33142,2000	100,00

Судячи із наведених даних, в межах громади варто звернути увагу на розвиток таких галузей як туризм, популяризації історико-культурних центрів, створення відпочинкових об'єктів, вивчення екскурсійних можливостей території та ін.

В межах територіальної громади наявні землі, що характеризуються неінтенсивним використанням й потребують додаткової уваги з метою запобігання можливих негативних впливів на сусідні земельні ділянки (табл. 2.7). Сюди відносяться болота, яри, кам'яністі місця, піски. Дані території займають відносно незначні площі. Інтенсифікацію використання зазначених територій можливо проводити через заліснення їх енергетичною вербою, що виконуватиме подвійну функцію: і захист земель від несприятливих впливів й

одержання деревини для вирішення енергетичних проблем в сучасному суспільстві.

Таблиця 2.7 – Характеристика природних ресурсів Ходорівської міської територіальної громади

№ з/п	Показник	За межами населених пунктів громади		У межах населених пунктів громади		Всього	
		га	частка в загальній площі територіальної громади	га	частка в загальній площі територіальної громади	га	частка в загальній площі територіальної громади
1	Болота	372,8900	1,12	46,3000	0,14	419,1900	1,26
2	Кам'яністі місця	25,9900	0,08	8,5000	0,02	34,4900	0,10
3	Піски	1,0000	0,01			1,0000	0,01
4	Яри	4,0000	0,01	1,0000	0,01	5,0000	0,02
5	Інші відкриті землі без рослинного покриву	115,9100	0,35	52,2100	0,16	168,1200	0,51
Загальна площа територіальної громади						33142,2000	100,00

Енергетична верба характеризується як невибаглива до ґрунтових умов рослина, а основне, при відповідному догляді активно швидко росте, і досягає товарної зрілості вже через 3-5 років й надалі до 20-25 років дає щорічний урожай. Енергетична верба дає приріст до 2 метрів за рік, врожайність сягає від 40 до 60 т/га біомаси природної вологості при трирічному циклі збору врожаю, а це по теплоутворенню еквівалентно до 10-15 тис. м³ газу. Досвід вирощування енергетичної верби вже є в Волинській області.

Наведена характеристика земельних ресурсів в межах досліджуваної громади вказує на значні потенціальні можливості розвитку. Наявні значні передумови для розміщення високопродуктивного виробництва сільськогосподарської продукції, розміщення промислових об'єктів, розміщення переробних підприємств тощо. Зауважимо, що недостатнім є розвиток рекреації й туризму, хоча територію колишнього Жидачівського району й включено в Передкарпатський рекреаційно-туристичний район

Львівщини. Також відсутні об'єкти оздоровчого призначення. Площа земель природоохоронного призначення становить лише 2,55 % від площі територіальної громади.

Використання земельних ресурсів являє собою складний процес взаємозв'язків природних характеристик, належних вимог технічного оснащення, організації виробництва, наявності спеціалістів, фінансових можливостей, отже потребує детального аналізу та вивчення, а також розробки відповідних проектів організації використання земель в межах громади. Для земель сільськогосподарського призначення такими проектами є проекти землеустрою, в складі яких передбачається створення науково-обґрунтованих сівозмін з метою забезпечення виробництва визначеної продукції й збереження родючості ґрунтового покриву.

Земля як засіб виробництва в сільському господарстві характеризується своїми специфічними рисами, котрі необхідно враховувати при господарській діяльності, а особливо порівняно із штучно створеними засобами виробництва.

2.3 Розвиток орендних відносин в системі землекористування, що зумовлені трансформаційними процесами

Результатами земельної реформи, яка триває в Україні із далекого 1991 року, стали формування приватної власності на земельні ресурси й подрібнення сільськогосподарського землекористування. Власниками земельних часток (паїв) стали селяни. Земельні відносини вимушено набули орендного характеру через відсутність у власників можливості самостійно здійснювати обробіток земель. Переважно основними землекористувачами на умовах оренди стали сільськогосподарські підприємства ринкового типу, значна частина їх сформувалася на базі колишніх колективних реформованих сільськогосподарських підприємств. В межах Ходорівської громади ради на

засадах оренди земельних часток (паїв) функціонує Приватна агрофірма «Влах» (рис. 2.3).

Рисунок 2.3 – Фрагмент плану існуючого використання земель в межах приватної агрофірми «Влах»

Провідною галуззю сільськогосподарського виробництва у ПАФ «Влах» є рослинництво, де основну роль відіграють виробництво зерна та ріпаку. Земельні угіддя ПАФ «Влах» представлені ріллею – 947,2000 га, сінокосами – 80,8000 га. У таблиці 2.8 наводимо експлікацію земель в межах ПАФ «Влах».

Таблиця 2.8 – Експлікація земель в межах ПАФ «Влах»

№	Назва угіддя	Площа	
		га	%
1	Рілля	947,2000	91,90
2	Сінокіс	80,8000	7,80
	Всього с.г. угідь	1028,0000	97,60
3	Інші	3,0000	0,30
	РАЗОМ	1031,0000	100,00

Отже, в складі земель ПАФ «Влах» питому частку займає рілля – 91,90 %.

В системі землекористування приватної агрофірми наявні ряд недоліків. Окремі власники земельних паї обробляють свої наділи самостійно, що створює черезсмужжя, що збільшує транспортні витрати, вимагає зустрічних переїздів, а досить частко призводить до знеособлення в використанні землі.

Визначальним критерієм приватної власності являється не лише її наявність, а й прибуток, котрий нею забезпечується. Практика розрахунку розміру орендної плати у різних країнах є різною. Для прикладу, в країнах Європейського Союзу розмір орендної плати за використання сільськогосподарських земель переважно дорівнює 20-25% від вартості урожаю або 2,5 % від вартості землі. Високою є орендна плата у Швеції – 7,0-9,0 % від вартості реалізованої продукції. При цьому кожні три роки вона зростає у 1,5 разів, що пояснюється підвищенням цін на засоби виробництва й сільськогосподарську продукцію загалом. В Данії в залежності від якості орендованих земель орендна плата є в межах 16–20% від вартості врожаю. Існуючі економічні показники окремих галузей ПАФ «Влах» показані в нижченаведеній таблиці 2.9.

Таблиця 2.9 – Існуючі економічні показники ПАФ «Влах»

Культури	Площа		Врожайність, ц/га	Валовий збір	Коеф. переводу в умовне зерно	Вихід продукції в умовному зерні
	га	%				
Озима пшениця	292,6848	30,9	26	7609,8048	1	7609,8048
Ярий ячмінь	214,0672	22,6	25	5351,6800	0,8	4281,3440
Овес	26,5216	2,8	18	477,3888	0,7	334,1722
Вика	30,3104	3,2	15	454,6560	1,4	636,5184
Горох	74,8288	7,9	15	1122,4320	1,4	1571,4048
Кукурудза на зерно	102,2976	10,8	26	2659,7376	0,8	2127,7901
Ріпак	206,4896	21,8	16	3303,8336	1,4	4625,3670
Всього посівів	947,2000					21186,4013
В т.ч. на 1 га ріллі						22,3674

Отже, вихід продукції в умовному зерні становить 22,3674 на 1 гектар площі ріллі.

Виходячи із вищенаведеного, можна стверджувати, що існуючі орендні відносини не дозволяють забезпечити умови сталого розвитку. Проблеми й недоліки оренди земельних ресурсів існують тривалий час, зокрема: нераціональне використання орендованих земель; переважне право короткострокової оренди над довгостроковою; невеликий відсоток виплат від орендної плати у грошовій формі, невідповідність розмірів орендної плати для відносно кращих земель стосовно гірших. Дані питання вирішуються при розробці проекту організації угідь та впорядкування території сівозмін ПАФ «Валах».

3 ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ ФОРМУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

3.1 Формування масивів земель сільськогосподарського призначення

Встановлено, що землевласники та землекористувачі, які є зацікавленими у усуненні просторових недоліків в межах своїх землеволодінь й землекористувань через обмін земельними ділянками і належними їм правами користування земельними ділянками, повинні сформувати масив земель сільськогосподарського призначення.

При цьому масив земель сільськогосподарського призначення розглядається як сукупність визначених земельних ділянок сільськогосподарського призначення, які складаються із сільськогосподарських й необхідних для їхнього обслуговування несільськогосподарських вгідь (наприклад польові дороги, меліоративні системи, господарські шляхи, прогони, лінійні об'єкти, об'єкти інженерної інфраструктури, яри, заболочені землі, інші вгіддя, які розміщені усередині земельного масиву), мають спільні межі й є обмеженими природними чи штучними елементами рельєфу (наприклад автомобільні дороги загального користування, полежахисні лісові смуги й інші захисні насадження, водні об'єкти та ін.) [13].

Для формування масиву земель сільськогосподарського призначення зацікавлені сторони в першу чергу повинні здійснити комплекс робіт щодо інвентаризації земель в межах масиву. При цьому, рішення про надання дозволу чи відмова для проведенні інвентаризації надається: для земель державної власності – органом виконавчої влади, який є уповноважений здійснювати розпорядження даними землями; у всіх інших випадках – сільська, селищна, міська рада, де розміщений даний масив [6; 7; 10].

Здійснення інвентаризації земель державної власності реалізує Держгеокадастр чи його територіальні органи, у інших випадках – юридичні чи фізичні особи, які володіють необхідним технічним, а також технологічним забезпеченням й в складі їх працюють сертифіковані інженери-землевпорядники.

За результатами проведених робіт із інвентаризації земель виконавець розробляє відповідну технічну документація, котру необхідно погодити й затвердити відповідно до ст. 186 Земельного кодексу України [16]. На основі даної документації вносяться відомості до Державного земельного кадастру про сформовані масиви земель сільськогосподарського призначення (із присвоєнням облікового номеру) й земельні ділянки, відомості про які не були внесені до даних Державного земельного кадастру.

Після формування масивів земель сільськогосподарського призначення зацікавлені землевласники та землекористувачі всіх форм власності, які розташовані в відповідних масивах, ініціюють обмін (міну) земельними ділянками й обмін також належними їм правами користування земельними ділянками через взаємне укладання між собою договорів оренди (чи суборенди) визначених ділянок на період дії основного договору оренди.

Зауважимо, що при укладанні договору суборенди не вимагається згода орендодавця, але орендар все ж залишатиметься відповідальним перед орендодавцем за виконання умов, які передбачені в договорі оренди землі. Зупинення дії одного із договорів оренди чи суборенди землі, які укладені в порядку обміну правами користування, в свою чергу припиняє й дію іншого договору оренди чи суборенди, які було укладеного взамін. Про це обов'язково зазначається в даних договорах.

При здійснення обміну (міни) земельної ділянки державної чи комунальної власності, яка розміщена у масиві земель сільськогосподарського призначення, на іншу земельну ділянку, яка розташована в цьому ж масиві, обидві земельні ділянки мають мати однакову нормативну грошову оцінку чи

її розмір не повинен перевищувати 10,0 % різниці між нормативними грошовими оцінками [4].

В межах Ходорівської територіальної громади показники нормативної грошової оцінки різняться в розрізі населених пунктів, оскільки, для різних частин населених пунктів властиві різні характеристики, а відтак й грошова оцінка (табл.3.1). З метою врахування територіального розміщення об'єктів, наведено максимальний та мінімальний зональні коефіцієнти містобудівної цінності території у межах населених пунктів (економіко-планувальних зон).

Таблиця 3.1 – Значення нормативної грошової оцінки земель населених пунктів в межах Ходорівської громади

№ з. п.	Назва населеного пункту	Рік проведення оцінки земель	Площа населеного пункту, га	Чисельність населення, осіб	Середня (базова) вартість земель станом на 01.01 2017р грн/кв. м.	Коефіцієнт містобудівної цінності території в межах населеного пункту	
						мінімальний	максимальний
1	Ходорів	2015	831,9	9900	108,71	0,78	1,36
2	Бортники	2010	292,2	1042	177,92	0,76	1,04
3	Буковина	2010	172	460	137,98	0,61	0,86
4	Демидів	2012	93,2	314	111,98	1,00	1,00
5	Молотів	2012	81,8	123	106,68	1,00	1,00
6	Вербиця	2010	158,27	403	138,66	0,61	0,84
7	Вовчатичі	2015	301,73	1087	67,10	0,84	1,17
8	Саядки	2010	92,8	303	139,75	0,66	0,74
9	Сугрів	2010	180,78	447	136,29	0,58	0,81
10	Вибранівка	2010	255,1	652	138,66	0,52	0,85
11	Березина	2012	30,9	38	101,53	1,00	1,00
12	Борусів	2012	98	176	106,16	1,00	1,00
13	Бринці-Загірні	2012	135,6	190	127,69	0,83	1,03
14	Бринці-Церковні	2012	196,8	407	132,15	1,00	1,00
15	Чижичі	2012	88,4	189	104,03	1,00	1,00
16	Грусятичі	2013	159,17	928	34,85	1,00	1,02
17	Ліщини	2013	202,3	578	35,82	1,00	1,00
18	Дев'ятники	2010	267,2	385	103,95	0,46	0,64
19	калинівка	2010	61,5	131	83,49	0,41	0,41
20	Юшківці	2010	103,5	168	86,27	0,43	0,43
21	Ятвяги	2010	88,1	112	84,22	0,42	0,42
22	Жирова	2010	282,6	1237	187,12	0,70	1,16
23	Бородчиці	2010	70,8	191	141,07	0,61	0,76
24	Городище	2010	234,2	436	144,41	0,56	0,80
24	Заліски	2010	145,3	575	144,77	0,60	0,80
26	Загірочко	2010	245,4	869	138,46	0,59	0,77
27	Добрівляни	2010	134,8	438	139,50	0,62	0,82
28	Молодинче	2010	170,8	282	137,58	0,65	0,86
29	Новосільці	2010	222,53	379	137,38	0,58	0,80
30	Підліски	2012	108,09	119	101,05	1,01	1,01
31	Черемхів	2012	109,96	182	111,94	1,00	1,00
32	Отиневичі	2015	165,46	757	47,25	1,00	1,00

№ з. п.	Назва населеного пункту	Рік проведення оцінки земель	Площа населеного пункту, га	Чисельність населення, осіб	Середня (базова) вартість земель станом на 01.01 2017р грн/кв. м.	Коефіцієнт містобудівної цінності території в межах населеного пункту	
						мінімальний	максимальний
33	Городищенське	2010	141,6	487	148,14	0,67	0,86
34	Дуліби	2010	187,94	1046	182,82	0,86	1,02
35	Підністрияни	2010	135	722	149,43	0,64	0,83
36	Кам'яне	2010	146,3	546	147,90	0,61	0,81
37	Рудківці	2010	153,8	411	140,71	0,62	0,78
38	Чорний Острів	2010	280,7	754	143,24	58,62	83,41
39	Бориничі	2010	266,5	742	141,39	52,78	80,71
40	Голдовичі	2010	59,2	107	103,50	46,31	58,91
41	Дроховичі	2012	н.д.	83	101,25	0,99	0,99
42	Лучани	2012	71,9	227	112,02	1,00	1,00
	Разом		7224,13	28623	120,59 (середнє)		

Законом № 2498–VIII дозволяється земельні ділянки державної або комунальної власності, які зайняті польовими дорогами, що запроектовані для доступу до земельних ділянок і є розташовані у масиві земель сільськогосподарського призначення (окрім польових доріг, які обмежують масив), передавати у оренду на сім років без проведення земельних торгів власникам чи користувачам земельних ділянок, які є суміжними з земельними ділянками, що зайняті такими польовими дорогами. Передача у оренду даних ділянок реалізується лише за умови забезпечення безоплатного доступу всіх землевласників й землекористувачів масиву земель сільськогосподарського призначення до належних їм земельних ділянок з метою використання їх за цільовим призначенням.

Окрім того, дозволяється використовувати земельні ділянки під польовими дорогами, які розміщені у масиві земель сільськогосподарського призначення (окрім польових доріг, які обмежують даний масив), як для проходу чи проїзду до інших земельних ділянок, так й для вирощування сільськогосподарської продукції.

Особа, котрій належить право користуватися істотною частиною масиву земель сільськогосподарського призначення, може орендувати інші земельні ділянки сільськогосподарського призначення, які є розташовані в даному масиві, у випадку коли дані земельні ділянки знаходяться у оренді, – на отримання їх в суборенду, при умові передачі їх власнику чи орендарю в користування (відповідно оренду чи суборенду) іншої земельної ділянки, яка є розташованою в даному масиві, на той самий строк й та на таких самих умовах, коли через черезсмузжя невикористання даних земельних ділянок утворює перешкоди в раціональному використанні земельних ділянок, які знаходяться в користуванні даної особи.

Істотний землекористувач – це такий землекористувач, котрому належить право користування (або право оренди, емфітевзису) земельними ділянками, які розташовані в масиві земель сільськогосподарського призначення, загальною площею не менш як 75,0 % від всіх земель масиву.

Землевласник чи землекористувач, чия земельна ділянка передається у оренду чи суборенду істотному землекористувачу, може претендувати на відшкодування майнової шкоди, яку йому завдано йому через таку передачу, в повному обсязі. Її розмір розраховується через проведення відповідної оцінки.

Особа, котрій належить право користуватися істотною частиною масиву земель сільськогосподарського призначення для усунення черезсмузжя й організації раціонального використання власного землекористування шляхом обміну правами користування земельними ділянками може письмово звернутися до інших власників та користувачів земельних ділянок масиву із пропозиціями укладання договору оренди або суборенди. У випадку недосягнення згоди стосовно укладення договору оренди чи суборенди такий договір вважається укладеним за рішенням суду, окрім окремих випадків, які визначаються статтею 8–2 Закону України «Про оренду землі», що являється підставою для державної реєстрації права оренди (суборенди) земельної ділянки у порядку, який визначений законом.

Варто зауважити, що одночасно судом може бути визначений й розмір майнової шкоди, яка завдана через укладення договорів оренди або суборенди, й порядок її відшкодування. Отже, державна реєстрація правочинів (міни, оренди, суборенди) являється завершальним етапом формування масивів земель сільськогосподарського призначення стосовно об'єднання земельних ділянок такого масиву. Даний алгоритм наведено на рис. 3.1.

Рисунок 3.1 – Алгоритм формування масивів земель сільськогосподарського призначення стосовно обміну земельними ділянками й правами їхнього користування [16, 36]

В межах території ПАФ «Влах» з метою ліквідації недоліків в системі землекористування – черезсмузжя, за наведеним алгоритмом на засадах добровільного обміну укладено 38 договорів суборенди (рис. 3.2).

Реалізація проектного рішення дозволить надати землекористуванню приватної агрофірми раціональні розміри й структури; зробити поля в межах масивів компактними з правильною конфігурацією; зменшити відстань переїздів та перевезень; ліквідувати умови, які значно погіршують внутрігосподарську організацію території, в свою чергу призводять до

зниження продуктивності вгідь й погіршують охорону земель та навколишнього природного середовища.

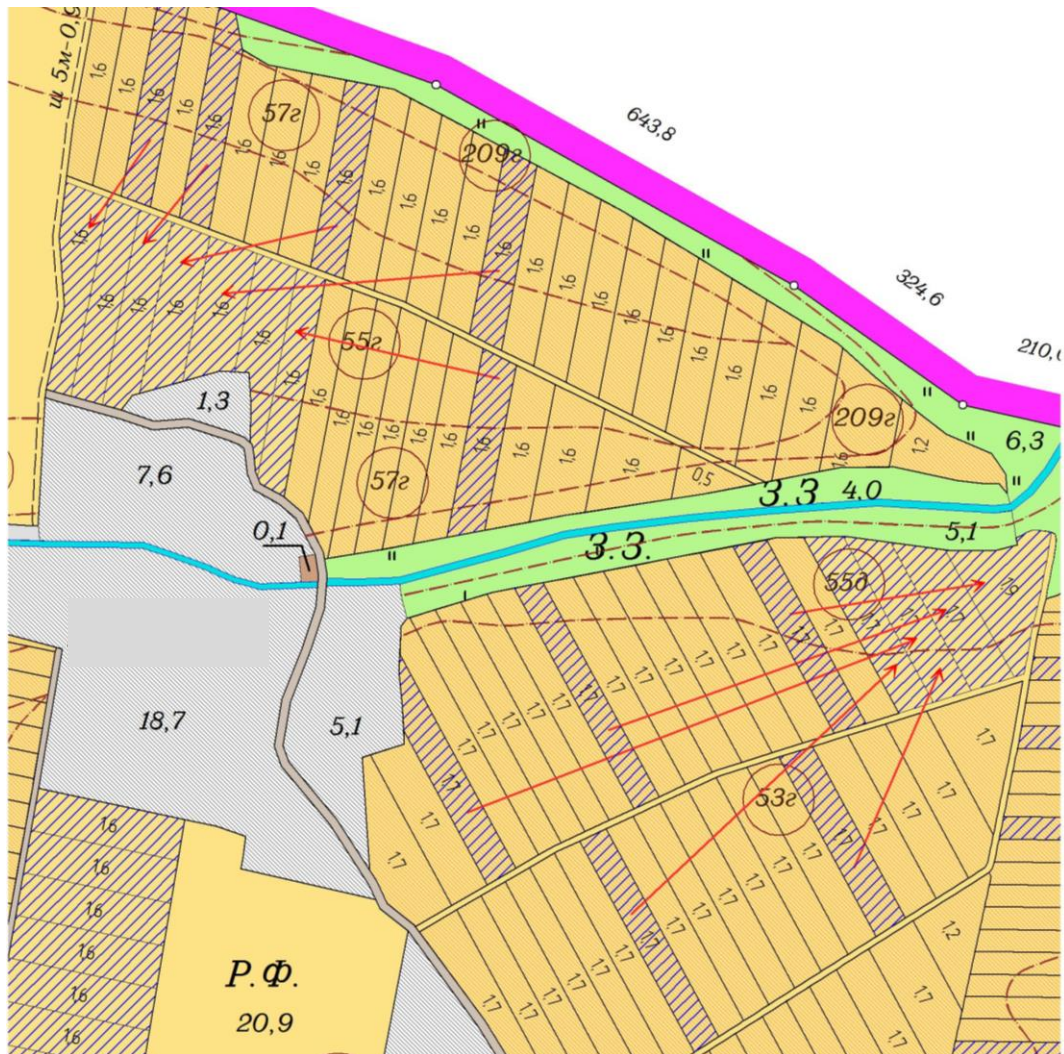

Рисунок 3.2 – Схема добровільного обміну земельними ділянками

3.2 Еколого-економічна організація території сівозмін в досліджуваному регіоні

За сучасних умов господарювання важливим є формування проектів землеустрою, які забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни й впорядкування угідь. Даними проектами визначається:

- організація землеволодінь й землекористувань із виділенням сівозміни, виходячи із екологічних й економічних умов;
- типи та види сівозміни із урахуванням спеціалізації підприємства;

- складаються схеми чергування сільськогосподарських культур в сівозмінах;
- проектується поля сівозміни;
- розробляється плану переходу до прийнятних сівозмін;
- перенесення у натуру (на місцевість) запроектованих полів сівозміни та робочих ділянок.

Враховуючи вищевикладені вимоги та пропозиції стосовно організації системи сівозмін на території ріллі ПАФ «Влах» передбачено впровадження двох сівозмін. При проектуванні сівозмін насамперед враховувалась можливість компактного розміщення їх поблизу населеного пункту та розміщення відносно наявних ґрунтів. Характеристика запроектованих сівозмін ПАФ «Влах» наведена в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2 - Характеристика запроектованих сівозмін ПАФ «Влах»

Назва сівозміни	Площа сівозміни, га	Середній розмір поля, га	Кількість полів
Польова сівозміна №1	525,8000	105,20	5
Польова сівозміна №2	421,4000	84,30	5
Разом	947,2000		

На землях, де в основному переважають ясно-сірі і сірі опідзолені ґрунти запроектовано польову 5-ти пільну сівозміну площею 525,8000 га із середнім розміром поля 105,20 га наступним чергуванням культур:

- 1) багаторічні трави;
- 2) озима пшениця;
- 3) ріпак;
- 4) горох;
- 5) ярий ячмінь з підсівом багаторічних трав.

Південніше в межах території ПАФ «Влах» запроектовано польову 5-ти пільну сівозміну №2 загальною площею 421,4000 га з середнім розміром поля 84,30 га. Чергування культур в сівозміні наступне:

- 1) багаторічні трави;
- 2) озима пшениця;
- 3) цукровий буряк;
- 4) вика;
- 5) ярий ячмінь з підсівом багаторічних трав.

Розробка проектів землеустрою аграрних формувань повинна забезпечити найбільш доцільні організаційно-територіальні та виробничі умови для розвитку господарства, а також найбільш продуктивне використання усіх земельних вгідь; впровадження правильних сівозмін, що дозволить одержати високій сталих урожаї при найменших затратах праці та коштів на одиницю продукції.

Серед всіх заходів щодо підвищення культури землеробства вагоме значення має запровадження й освоєння сівозмін із економічно обґрунтованою структурою посівних площ. Структура посівних площ ПАФ «Влах» розроблена з врахуванням науково-обґрунтованих схем чергування культур у сівозмінах, а також із врахуванням планів просторового планування територіальної громади. Детальна структура посівних площ у розрізі сівозмін ПАФ «Влах» подається в таблиці 3.3.

Таблиця 3.3 – Баланс посівних площ ПАФ «Влах»

Культури	Загальна площа, га	в тому числі по сівозмінах	
		польова сівозміна №1	польова сівозміна №2
Озима пшениця	189,5000	105,2000	84,3000
Ярий ячмінь	189,5000	105,2000	84,3000
Горох	105,2000	105,2000	-
Цукровий буряк	84,3000	-	84,3000
Вика	84,3000	-	84,3000
Ріпак	105,1000	105,1000	-
Баг. трави	189,3000	105,1000	84,2000
Всього посівів	947,2000	525,8000	421,4000

Як видно з таблиці, основне місце у структурі посівних площ займають саме зернові, зокрема озима пшениця – 189,5000 га, що становить 20,0 %. Серед технічних культур у структурі посівних площ приватної агрофірми ріпак займає 105,1000 га.

Через проекти землеустрою можливою є реалізація агроекологічного й ландшафтного підходів. Вони виражаються в формі науково обґрунтованої організації території відповідно до її агроекономічного потенціалу.

При розробці проекту землеустрою передбачається проектування полів сівозмін та робочих ділянок. Поле сівозміни – це рівновелика частина сівозмінного масиву, яка призначена для почергового вирощування на ній сільськогосподарських культур, а також виконання комплексу робіт, що необхідні для даної мети. У окремих випадках проводиться також внутрішньопольова організація території: зокрема поля поділяють на робочі ділянки у зв'язку із тим, що вони складаються із орних контурів, котрі є обмежені іншими угіддями.

Загальна кількість й розміри полів сівозмін визначається в залежності від природної зони розміщення підприємства, розроблених схем чергування культур, кількості й розмірів контурів ріллі, властивостями ґрунтового покриву, рельєфу, умов зволоження тощо. Оптимальною прийнято вважати довжину поля сівозмін у лісостеповій зоні до 1500-2000 м. Ширина поля визначається, виходячи із його площі й довжини. Найкращою вважається форма поля сівозміни у вигляді правильного прямокутника або прямокутної трапеції із довгими паралельними сторонами. Кути полів при скошених сторонах трапеції можуть відрізнятися від прямих не більше ніж 20-30°.

Для спеціальних сівозмін, які насичені високо інтенсивними культурами, форма поля може бути квадратною. Якщо поле площею до 400 га, то його оптимальною формою вважається квадратна. Для поля площею до 100 га кращою вважається прямокутна форма із співвідношенням сторін 1:2,5 – 1:4.

Взаємозалежність продуктивності використання техніки від довжини робочого гону визначається коефіцієнтом використання гону (Кв.г.), а також показником холостих заїздів (f_x).

Поля сівозмін проектуються довшою стороною впоперек схилу. З метою забезпечення паралельності довгих сторін можливе відхилення від напрямку горизонталей із ухилом до 1-1,50. У окремих випадках, якщо рельєф території характеризується як складний, довгі сторони полів передбачають паралельно до горизонталей місцевості (контурне проектування). З метою оцінювання розміщення полів сівозмін із урахуванням рельєфу застосовується показник середнього повздовжнього схилу.

Кожне поле сівозміни необхідно розміщати на схилі однієї експозиції. В випадку, якщо неможливим є досягнення такої однорідної експозиції, тоді на кожній із експозицій проектуються однорідні робочі ділянки. У районах із вітровою ерозією поле сівозміни проектують довгими сторонами впоперек до пануючих вітрів.

Ще однією особливістю при проектування є те, що поля сівозміни мають бути рівноякісними відповідно до ґрунтового покриву. Найкращим проектним рішенням прийнято вважати таке, при якому поле повністю складається із агротехнічно однорідної ділянки, зокрема поле повинно бути запроектоване на ґрунтах однієї якості й механічним складом.

Поля сівозмін мають бути також рівновеликими. Величина відхилення у площах окремих полів сівозмін визначається від розміру окремих сівозмінних масивів, де проектуються поля. Допустиме відхилення нерівновеликості полів залежить від спеціалізації сівозміни, а також від кількості полів, які зайняті провідною культурою: так, для польових сівозмін цей показник допускається до 10,0 відсотків, а у складних умовах – до 12,0-15,0 відсотків; в кормових – до 15,0 відсотків; у ґрунтозахисних – до 20,0 відсотків; у спеціальних – до 5,0 відсотків.

Проектування полів здійснюється із врахуванням існуючої організації території, адже існуючі у природі елементи організації території, по

можливості, бажано зберегти. Межі вже існуючих полів сівозмін, які співпадають із полезахисними лісосмугами, а також існуючими елементами контурно-меліоративної організації території, польовими шляхами чи лінійними протиерозійними гідроспорудами, необхідно максимально зберегти. При можливості межі полів сівозмін мають співпадати із межами земельних часток (паїв), які визначені проектом землеустрою щодо організації території земельних часток (паїв).

В свою чергу, межі полів сівозмін не мають співпадати із лінійними трасами підземних інженерних комунікацій газопроводу, нафтопродуктопроводу, водогону, кабельної лінії зв'язку, повітряної лінії зв'язку та лінії електропередачі, а повинні проходити по межі їхньої охоронної зони.

Враховуючи вищенаведені вимоги стосовного проектування та існуючу ситуацію в мажах території дослідження, нами в роботі поля сівозмін запроектовано по-можливості рівновеликими, співвідношення сторін переважає 1 : 2. Це в свою чергу дозволить забезпечити можливість виконання механізованих польових робіт з високою продуктивністю машинно-тракторних агрегатів, сприятиме правильній організації праці й мінімальним транспортним витратам. Експлікація земель по полях сівозмін ПАФ «Влах» показана в таблиці 3.4.

Таблиця 3.4 – Експлікація земель по полях сівозмін ПАФ «Влах»

Назва сівозмін	Середній розмір поля, га	Загальна площа, га	в тому числі по полях сівозмін				
			1	2	3	4	5
Польова сівозміна №1	105,20	525,8000	123,90	109,50	106,40	93,00	93,00
Польова сівозміна №2	84,30	421,4000	82,40	70,00	92,10	84,80	92,10
Всього в сівозмінах		947,2000					

При проектуванні полів сівозмін в межах ПАФ «Влах» було враховано елементи існуючої організації території, зокрема польові дороги, існуючі меліоративні канали, господарські об'єкти.

Окремі поля сівозмін запроєктовані набором існуючих контурів, й , відтак, складаються із кількох робочих ділянок. Даний варіант проектування полів дозволяє не ділити на дуже малі контури окремі вгіддя.

Встановлено, що завдяки рівновеликості полів сівозмін на площі орних земель забезпечується постійність посівів сільськогосподарських культур, врівноважується обсяг польових робіт. Попри це, рівновеликість полів відіграла суттєве значення в той час, коли у господарстві було запроваджено одну сівозміну, і крім того, окремі види робіт виконувалися вручну. Зараз, за умови розміщення однієї і тієї ж культури у двох сівозмінах, також при механізації виробничих процесів, доцільним є цільність і компактність полів, а не рівновеликість за площею. За умов розчленованості орних земель балками, дорогами допускається відхилення від середнього розміру поля до 10,0-15,0 %. Характеристика полів за рівновеликістю ПАФ «Влах» подається в таблиці нижче.

Таблиця 3.5 – Характеристика полів за рівновеликістю ПАФ «Влах»

№ поля	Площа поля, га	Середній розмір поля, га	Відхилення (+), (-)	
			га	%
Польова сівозміна №1				
I	123,90	105,20	18,70	17,8
II	109,50		4,30	4,1
III	106,40		1,20	1,1
IV	93,00		-12,20	-11,6
V	93,00		-12,20	-11,6
Польова сівозміна №2				
I	82,40	84,30	0	0
II	70,00		-12,40	-15,0
III	92,10		9,70	11,8
IV	84,80		2,40	2,9
V	92,10		9,70	11,8

Отже, з таблиці бачимо, що максимальне відхилення від середнього розміру поля в межах ПАФ «Влах» досягає 17,8 %, і спостерігається у польовій сівозміні №1. Це пояснюється елементами наявної ситуації.

Проектом встановлено, що усі поля сівозмін характеризуються добрим зв'язок поміж собою, який здійснюється через існуючі та проектні шляхи, а і з виробничими центрами і населеним пунктом – по існуючій магістральній дорозі. Усі поля сівозмін запроектовано із однорідними за складом й якістю ґрунтами, а також умовами зволоження й витратою вологи.

Проектні пропозиції щодо перерозподілу земель в межах сільськогосподарських підприємства на правах суборенди, запровадження системи сівозмін, яка враховує властивості ґрунтів, рельєф, умови зволоження, передбачають ефективне використання земельних ресурсів, а також збільшення врожайності сільськогосподарських культур на 18,0 – 20,0 %.

Окрім того, реалізація проектних рішень, запровадження передбаченої проектом структури посівних площ ПАФ «Влах» й чітке дотримання порядку чергування культур в сівозмінах в комплексі з агротехнічними заходами дозволить значно підвищити урожайність вирощуваних культур, захистити ґрунти від ерозії, зменшити забур'яненості полів, а також хвороб та шкідників сільськогосподарських культур. В таблиці 3.6 наведено розрахунок виробництва продукції ПАФ «Влах» згідно прийнятих проектних рішень.

Таблиця 3.6 – Розрахунок виробництва продукції ПАФ «Влах» згідно прийнятих проектних рішень

Культури	Площа		Врожай- ність, ц/га	Валовий збір	Коеф. перевод у в умовне зерно	Вихід продукції в умовному зерні
	га	%				
1	2	3	4	5	6	7
Озима пшениця	189,4400	20,00	40	7577,6000	1	7577,6000
Ярий ячмінь	189,4400	20,00	35	6630,4000	0,8	5304,3200
Горох	105,1392	11,10	26	2733,6192	1,4	3827,0669

Продовж. табл. 3.6

1	2	3	4	5	6	7
Цукровий буряк	84,3008	8,90	450	37935,3600	0,3	11380,6080
Вика	84,3008	8,90	25	2107,5200	1,4	2950,5280
Ріпак	105,1392	11,10	24	2523,3408	1,4	3532,6771
Баг. трави	189,4400	20,00	60	11366,4000	0,2	2273,2800
Всього	947,2000	100,00				36846,0800
В т.ч. на 1га ріллі						38,9

Отже, вартість валової продукції в ПАФ «Влах» із 1 га ріллі збільшилася у 1,6 рази порівняно із даними існуючого стану.

Загалом, варто зауважити, що формування системи раціонального сільськогосподарського землекористування на локальному рівні необхідно здійснювати через реалізацію комплексу ґрунтозахисно-меліоративних заходів, які передбачаються відповідними проектами землеустрою.

Відтак, назрілі сучасні питання, які пов'язані із плануванням розвитку землекористування в межах об'єднаних територіальних громад, потребують невідкладного вирішення, ґрунтових наукових й методичних досліджень щодо розробки місцевих програм розвитку землекористування, що слугувало б первинним планувальним документом на місцевому рівні.

4 ОХОРОНА ПРИРОДИ ТА НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

Охорона природи регулюється законом України «Про охорону природного навколишнього середовища» від 25 червня 1991 року №1264-7 зі змінами та доповненнями [38].

Охорона природи включає систему правових економічних заходів, що спрямовані на зменшення забруднення навколишнього середовища через господарську діяльність.

В сільському господарстві важливе значення має система заходів, спрямована на раціональне використання земель, захист їх від шкідливих антропогенних викидів, а також на підвищення родючості ґрунтів.

Сільськогосподарська діяльність суспільства, спрямована на вирощування необхідної кількості екологічно чистих продуктів харчування, супроводжується руйнівним впливом на основі екологічних чинників довкілля: землю, воду, природні фітоценози. Природні екологічні системи здатні до самоочищення, вони мають певну буферність стосовно побічних включень і несприятливих впливів на навколишнє середовище. Але буферність не є безмежною, вона діє лише в певних обмежених рамках, має обмежену ємність. Штучне насичення довкілля шкідливими для природної екосистеми речовинами в кількості, яка перевищує її буферну здатність до очищення, руйнування динамічної рівноваги, і сприяють погіршенню довкілля, руйнування природних ресурсів.

Отже, технології вирощування сільськогосподарських культур, які включають в себе обробіток ґрунту, використання неорганічних добрив, хімічних засобів боротьби із шкідниками і хворобами, повинні опрацьовуватись із глибоким знанням справи, науково обґрунтовано, щоб зберегти життєве середовище екологічно чистим, придатним для життєдіяльності людини.

Природні компоненти ландшафтної сфери (рельєф, гірські породи, води, ґрунти, рослинний і тваринний світ) несуть слід антропогенної діяльності.

Враховуючи значне перетворення ландшафтів нашої країни, останнім часом все більша увага приділяється визначення рівня антропогенної перетворюваності ландшафтів. Найбільших змін ландшафти зазнали під впливом меліорації земель, тому оцінка структурних змін в ландшафтах під впливом меліоративних заходів повинна включати характеристику і аналіз ступеня і диференціації і змінюваності, розчленованості і строкатості, ступінь якісної диференціації ландшафту характеризують контрастністю.

Крім цього доцільно розрахувати коефіцієнт неоднорідності ґрунтового ареалу, аранжуючи компоненти за показниками ступеня перетворення, визначаючи загальний індекс антропогенного перетворення. Оцінка структурних змін в ландшафтах під впливом меліоративних заходів повинна починатись з розрахунку показників характеристик елементарних ґрунтових ареалів, тобто агрогруп ґрунтів, типів земель, сільськогосподарських земель.

Розробка землевпорядних схем, впровадження їх через комплекс проектів призводить до глибоких змін природних і сільськогосподарських ландшафтів. В даний час відсутні зведені наукові роботи та методичні рекомендації по складанню ландшафтно-екологічної документації, тому можна запропонувати такі вихідні положення прикладного аналізу ландшафтної неоднорідності земельного фонду при землевпорядкуванні:

- в сільськогосподарській практиці важливо врахувати основну умову ландшафтно-екологічного підходу – збалансоване співвідношення між використанням, збереженням і покращенням конкретного виду ґрунту при оптимальному використанні потенційних можливостей ландшафтів в конкретному районі. Необхідно ув'язувати спеціалізацію, агротехніку, різні види сільськогосподарських меліорацій з особливостями прояву ландшафтної неоднорідності, стійкості їх змін в протіканні геохімічних та біофізичних процесів;

- створені ландшафти функціонують і розвиваються у відповідності з природними закономірностями;
- природні ландшафти і сільськогосподарське виробництво взаємопов'язані і являють собою єдину ландшафтно-сільськогосподарську систему;
- при інтенсивному сільськогосподарському використанні земельного фонду, коли рівновага в ландшафті підтримується штучно. Особливо важливі розробка і здійснення на практиці заходів спрямованих на попередження можливих негативних наслідків використання земель;
- аналіз ландшафтної неоднорідності земельного фонду необхідно розглядати як багатфункціональний процес.

Аналізуючи природні умови для потреб землевпорядкування, поряд із впливом антропогенних факторів необхідно враховувати і природні тенденції розвитку ландшафтів, можливість прояву несприятливих природних процесів для сільського господарства. Останні діють повільніше, але масштабніше.

Раціональним вважають вплив, при якому забезпечується правильний ресурсообіг, відтворення природних ресурсів та ландшафтів.

Для забезпечення населення якісною водою, придатною для пиття та господарських потреб та попередження забруднення джерел поверхневих і підземних вод, законодавством України встановлені санітарно-захисні зони. З цією ж метою встановлені санітарно-захисні зони навколо кладовищ.

Охорона основного природного ресурсу землеробства – ґрунту – передбачає його збереження і навіть збільшення родючості в поєднанні з його використанням для виробництва сільськогосподарської продукції. Для цього потрібна єдина система заходів, спрямованих на захист, якісне покращення і раціональне використання земельних ресурсів: збільшення родючості ґрунту, охорона їх від впливу водної і вітрової ерозії, висунення, підтоплення, забруднення промисловими відходами та радіонуклідами тощо.

Ґрунти повинні містити достатню кількість поживних речовин у розчиненому стані, легко вбирати й затримувати в собі воду, добре

провітрюватись і забезпечувати кращий доступ кисню, що потрібно для розвитку коренів та мікроорганізмів. Якість ґрунту визначається рівнем родючості, тобто здатністю забезпечувати певний рівню врожаю сільськогосподарських культур з одиниці площі.

На ґрунти регіону негативно впливає водна та вітрова ерозія, що в значній мірі зменшує продуктивність ґрунтів. Для боротьби з вітровою ерозією проектом пропонується насаджувати вітрозахисні лісосмуги, які будуть затримувати і зменшувати видування цінного шару ґрунту.

Також лісові насадження сприяють снігозатриманню на полях, що дуже важливо в весняний період, при цьому в ґрунт попадає більше вологи. Лісосмуги закріплюють своєю кореневою системою ґрунтовий покрив і від водної ерозії. Лісосмуги перешкоджають утворенню промоїн та ярів. Також для боротьби з вітровою ерозією необхідно застосовувати комплекс агроеліоративно-господарських заходів. Водна ерозія в селі майже не проявляється.

Для захисту ґрунтів від ерозії пропонується комплекс організаційно-господарських, агротехнічних та лісомеліоративних заходів: обов'язково оранка поперек схилу, безвідвальний плоскорізний та поверхневий обробіток ґрунту, щілювання, посів проводиться тільки поперек схилу із збільшенням норми висіву на 15,0 %.

В процесі формування ґрунтів рельєф відіграє значну роль в поєднанні з кліматичними умовами, ґрунтоутворними породами, зволоження та діяльністю людини, що призводить до утворення різних ґрунтів. Одним з найважливіших факторів ґрунтоутворення є природні умови. Знаючи їх характеристику, можна пояснити особливості ґрунтового покриття даної території, вегетації сільськогосподарських культур, більш раціонально використовувати ґрунти тощо.

З метою створення та підтримання сприятливого водного режиму, поліпшення санітарного стану річок і водоймищ, охорони від замулювання

продуктами ерозії ґрунтів, а також запобігання інших шкідливих дій на території регіону встановлені природно-охоронні зони водоймищ.

В межах водоохоронних зон заборонено:

- застосування авіації для боротьби зі шкідниками;
- будівництво сховищ для зберігання мінеральних добрив і пестицидів;
- використання пестицидів на які не встановлено ГДК;
- будівництво тваринницьких комплексів без забезпечення підвищеної

очистки стічних вод.

На території охоронних зон та прибережних смуг необхідно:

1. Суворо дотримуватись вимог щодо першочергового впровадження комплексу протиерозійних заходів, особливо по залуженню та створенню прируслових насаджень;
2. Забезпечувати запобігання доступу забруднених стічних вод з території виробничих центрів, господарських дворів у русла річок, струмків;
3. Поліпшувати захисні функції трав'янистою та деревно-чагарникової рослинності ґрунтозахисного і водоохоронного значення.

Практично «стихійним лихом», яке охоплює населені пункти регіону, є утворення сміттєзвалищ, що негативно впливає на природу в цілому.

Водночас певні екологічні проблеми можна вирішити за участю громадськості, місцевих громад, за підтримки влади, підприємців, фінансових та комерційних структур, цільових фондів.

Екологічно руйнівні моделі розвитку в багатьох країнах світу призвели до деградації водних ресурсів, що відбивається на обсязі наявних водних ресурсів та якості води. Тому виникає необхідність забезпечення оптимального використання вод, захисту ресурсів прісної води. Україна належить до малозабезпечених країн за запасами води, що доступні до використання. До того ж довготривалі наслідки втручання людей у екосистеми призвели до суттєвих якісних та кількісних їх змін та антропогенного навантаження.

Для забезпечення збалансованого використання та охорони вод потрібно: здійснити розробку комплексних програм моніторингу охорони та використання джерел водопостачання населення та якості питної води в регіонах України, впровадити маловодні та водозберігаючі технології, нові сучасні засоби обробки та знезаражування води в технологіях, що використовуються на об'єктах водопостачання, та посилення управлінської підтримки зусиль підприємців щодо створення вітчизняного водоочисного обладнання.

Кількість відходів на протязі тривалого часу збільшувалась пропорційно росту виробництва і населення. Доки є якості сировини широко використовувались речовини рослинного і тваринного походження, відходи, які утворювались залучалися силами природи в кругообіг речовин, природа забезпечувала самоочищення. Але зараз все частіше використовуються речовини синтетичного і мінерального походження. Відходи синтетичних миючих засобів не засвоюються розкладаючими мікроорганізмами, вони накопичуються в водоймах куди вони потрапляють зі стічними водами і забруднюють їх. При спалюванні нафтового палива в атмосферу разом з димовими газами, окрім оксидів вуглецю (CO_2 , CO) викидаються оксиди сірки (SO_2), які взаємодіють з вологою і киснем повітря і утворюють сірчану кислоту – утворюються так звані «кислотні дощі». Під впливом кислотних дощів відбувається швидке підкислення води у річках, озерах, ставках та інших водоймах. Під впливом кислотних дощів збільшилась кислотність ґрунтів. Таких прикладів можна навести дуже багато.

Встановлено, що з метою охорони природи й навколишнього природного середовища передбачається вирішення таких завдань:

- зменшення до мінімуму рівня радіаційного забруднення;
- захист повітряного басейну від забруднення, насамперед у великих містах і промислових центрах;
- захист і збереження земельних ресурсів від забруднення, виснаження і нераціонального використання;

- збереження і розширення територій з природним станом ландшафту, посилення природоохоронної діяльності на заповідних і рекреаційних територіях;

- підвищення стійкості та екологічних функцій лісів;
- знешкодження, утилізація та захоронення промислових та побутових відходів;

- запобігання забрудненню морських і внутрішніх вод, зменшення та припинення скиду забруднених стічних вод у водні об'єкти, захист підземних вод від забруднення;

- збереження та відродження малих річок, здійснення управління водними ресурсами на основі басейнового принципу;

- завершення створення державної системи моніторингу навколишнього природного середовища;

- створення системи прогнозування, запобігання та оперативних дій у разі надзвичайних ситуацій природного і природно-техногенного походження;

- забезпечення екологічного супроводу процесу конверсії військово-промислового комплексу;

- здійснення заходів щодо екологічного контролю за діяльністю Збройних Сил України;

- розробка механізмів реалізації схем природокористування;

- впровадження дійових економічних складових впливу на систему природокористування;

- створення системи екологічної освіти, виховання та інформування.

Державна політика у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки реалізується через окремі міждержавні, державні, галузеві, регіональні та місцеві програми, які спрямовуються на втілення визначених пріоритетів.

5 ОХОРОНА ПРАЦІ ТА ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ ВІД НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

Проблеми забезпечення безпечних умов праці, що створюють основу її високої продуктивності, попередження нещасних випадків на виробництві, професійних захворювань, зниження виробничої обумовленої захворюваності, а також економічних втрат, пов'язаних із ними, можуть бути успішно вирішені лише в рамках погодженої політики – щоб дотримувалася охорона праці працівників на підприємстві, щоб керівники, власники не зневажали елементарними заходами безпеки для своїх робітників тощо. Політика забезпечення безпеки праці повинна ґрунтуватися на конкретних особливостях виробництва, де й вирішуються в остаточному підсумку такі питання.

Перед роботодавцями (керівниками підприємств) постають важкі завдання: опираючись на чинне законодавство, правильно організувати на підприємстві роботу з охорони праці; створити безпечні, здорові умови на кожному робочому місці; попередити виробничі травми й професійні захворювання, що в підсумку обов'язково позитивно відіб'ється й на економічному благополуччі кожної конкретної фірми, підприємства. Нещасні випадки на виробництві й професійні захворювання були й залишаються причиною багатьох людських трагедій і найбільш серйозних економічних втрат. Пов'язано це з тим, що грубо порушується охорона праці, причому не важливо, якої галузі: будівництва чи побуту, торгівлі та ін.

За відомостями Міжнародної організації праці (МОП), щорічно у світі тільки в галузях промисловості порушується безпека праці і відбувається близько 50 млн нещасних випадків, тобто в середньому 160 тис. випадків на добу. У результаті виробничого травматизму й недотримання правил і норм з охорони праці у світі щорічно гине близько 100 тис. людей, сотні тисяч стають інвалідами. У ряді найбільш промислово розвинених країн втрати робочого часу, пов'язані з нещасними випадками на виробництві, в 4 – 5 разів

перевищують втрати часу від страйків і інших трудових конфліктів. За підрахунками закордонних фахівців, фінансові втрати в результаті нещасних випадків на виробництві за своїми сумами часом порівнянні з державними витратами на потреби національної оборони. Випадки травматизму, професійних і професійно обумовлених захворювань, які мають місце на підприємствах, часто утворюються в наслідок порушення відповідних норм техніки безпеки, виробничої санітарії й пожежної безпеки при проектуванні підприємств, техноло-гічних процесів, основного і допоміжного виробничого устаткування. Часто окремі недоліки або помилки, допущені в проекті, стають непрямими або безпосередніми причинами аварії, пожежі, вибухів, нещасних випадків, професійних і професійно обумовлених захворювань.

Охорона праці – система законодавчих актів, соціально-економічних, організаційних, технічних, гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів і засобів, що передбачають безпеку, зберігання здоров'я і працездатності людини в процесі праці [39].

Один із основних обов'язків адміністрації – забезпечити належне технічне устаткування робочих місць і створити умови, що відповідають правилам і нормам з охорони праці (техніки безпеки, виробничої санітарії, електробезпечності й інших правил). Особлива відповідальність лягає на адміністрацію по забезпеченню здорових умов праці при виконанні польових топографо-геодезичних робіт, що характеризуються специфічними особливостями: великою розмаїтістю фізико-географічних умов місцевості; проживанням у польових умовах; проведенням робіт і постійного переміщення окремих виробничих підрозділів невеликим складом; перебування їх на відкритому повітрі, найчастіше в несприятливих і суворих кліматичних умовах, а в окремих випадках у районах поширення інфекційних захворювань, організація переправ і рухи через водяні перешкоди і по небезпечних ділянках місцевості; відсутністю швидкої медичної допомоги [33].

Відповідно до вимог ГОСТу 12.0.004-79 «Організація навчання працюючих безпеки праці. Загальні положення» передбачається навчання працюючих безпеки праці проводити на всіх підприємствах, незалежно від характеру і ступеня небезпеки виробництва.

По характеру і часу проведення інструктаж працюючих підрозділяється на:

- вступний;
- первинний на робочому місці;
- повторний;
- позаплановий;
- поточний.

Вступний інструктаж проводять із усіма прийнятими на роботу, незалежно від їхньої освіти, стажу роботи з даної професії або посади, а також із відрядженими, учнями і студентами, що прибули на виробниче навчання або практику.

Первинний інструктаж на робочому місці проводять із усіма прийнятими на підприємство, переведеними з одного підрозділу в інших, відрядженими, учнями і студентами, що прибули на виробниче навчання або практику, із працівниками, що виконують нову для них роботу, а також із будівельниками при виконанні будівельно-монтажних робіт на території діючого підприємства. Первинний інструктаж на робочому місці проводять із кожним працівником із практичним показом безпечних прийомів і методів праці.

Повторний інструктаж проходять усі працюючі незалежно від кваліфікації, освіти і стажу роботи не рідше, ніж через шість місяців.

Повторний інструктаж проводять із метою перевірки і підвищення рівня знань правил і інструкцій з охорони праці індивідуально або з групою працівників однієї професії за програмою інструктажу на робочому місці.

Позаплановий інструктаж проводять при [33]:

- зміні правил по охороні праці;

- зміні технологічного процесу, заміні або модернізації устаткування, пристосувань і інструмента, вихідної сировини, матеріалів і інших чинників, що впливають на безпеку праці;

- порушенні працівниками вимог безпеки праці, що можуть привести або привели до травми, аварії, вибуху або пожежі;

- перервах у роботі: для робіт, до яких пред'являються додаткові (підвищені) вимоги безпеки праці, більш чим на 30 календарних днів, а для інших робіт – 60 днів.

Позаплановий інструктаж проводять індивідуально або з групою працівників однієї професії в об'ємі первинного інструктажу на робочому місці.

Поточний інструктаж проводять із працівниками перед виробництвом робіт, на які оформляється наряд-допуск. Проведення поточного інструктажу фіксують в наряд-допуску на виробництво робіт.

Подальше підвищення робітниками рівня знань по безпеці праці здійснюють: на курсах підвищення кваліфікації; на курсах з безпеки праці. Законом України «Про охорону праці» [39] встановлено відповідальність посадових осіб за порушення правил охорони праці. Відповідальність може бути дисциплінарна, адміністративна, кримінальна і матеріальна. Дисциплінарну відповідальність накладають у випадках, коли з вини посадових осіб, власника, адміністративно-технічних і адміністративно-господарських працівників допускаються порушення охорони праці, які не призводять до тяжких наслідків. Вона полягає в тому, що на посадову особу в порядку підлеглих накладають такі стягнення: догана, звільнення з роботи.

Адміністративна відповідальність настає тоді, коли особи адміністративно-управлінського персоналу порушили правила охорони праці в будівництві, санітарно-гігієнічні правила, правила пожежної безпеки, правила охорони атмосферного повітря, землі, надр, лісів, водних ресурсів і рибних багатств, правила безпечної експлуатації і використання транспортних засобів.

Якщо порушення дисципліни і охорони праці носило злочинний характер, крім дисциплінарного стягнення порушується кримінальна справа.

Кримінальна відповідальність полягає в покаранні осіб, які допустили порушення правил охорони праці, їло могли призвести або призвели до нещасних випадків чи інших тяжких наслідків. Ступінь їх покарання встановлюється статтями кримінального кодексу залежно від вини посадових осіб, які постійно чи тимчасово відповідають за охорону праці. Згідно з кримінальним кодексом до відповідальності можуть притягуватись також інженерно-технічні працівники і робітники, які злочинне порушили правила безпеки.

Матеріальна відповідальність полягає в тому, що органи соціального страхування і соціального забезпечення мають право стягувати з підприємства суму пенсії, яка була виплачена потерпілому при нещасному випадку з вини адміністрації. Якщо з вини робітника було нанесено шкоду підприємству, вона повинна бути відшкодована в повному розмірі особою, що спричинила її.

Вина підприємства встановлюється з урахуванням конкретних обставин. Доказом вини є акт про нещасний випадок, пов'язаний з виробництвом, постановою слідчих органів і звинувачувальний вирок суду.

Підприємство чи власник зобов'язаний відшкодувати працівникові шкоду, заподіяну йому каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, пов'язаним з виконанням трудових обов'язків, у повному розмірі втраченій зарплаті, а також сплатити потерпілому членам сім'ї та утриманцям померлого, одноразову допомогу. При цьому пенсія та інші доходи, одержувані працівником, не враховуються.

Виконання робіт із закладання полігонометричних, геодезичних центрів і реперів у ґрунт, стінних марок дозволяється тільки після ретельної рекогностіровки і затвердження схем, погоджених із міськими місцевими організаціями, що експлуатують різні підземні комунікації. Закладання геодезичних знаків повинно виконуватися в місцях, що забезпечують повну безпеку працюючих при їхньому закладанні, а також при спостереженнях. Не варто планувати закладання геодезичних знаків поблизу кам'яного осипу, на

болотах, зсувах, а також на проїзних частинах вулиць і доріг, під якими, як правило, розміщаються підземні комунікації. У разі потреби виробництва робіт із закладання геодезичних знаків на проїзній частині вулиць місце роботи повинно бути обгороджено і забезпечено відповідними знаками, з обов'язковим узгодженням місць закладання. Виконання земляних робіт при проходженні шурфів без кріплень допускається в зимовий час до межі глибини промерзання ґрунту, а в літню пору на глибину: 1 м – для піщаних ґрунтів, 1,25 м – для ґрунтів середньої щільності і 2 м – для щільних ґрунтів. У інших же випадках забороняється робити проходку шурфів без застосування горизонтального, вертикального або шпунтового кріплення.

Асфальтове покриття розкриваються на ширину шурфу. Всі матеріали покриттів (брукове, брущате й ін.) вулиць забираються в спеціальне місце. З усіх боків уздовж брівки шурфу варто залишати вільні від землі смуги шириною не менше 0,5 м. Через шурфи, що перепиняють транспортний і пішохідний рух, улаштовуються тимчасові і стійкі містки і переїзди, а на огороженнях вивішуються попереджувальні знаки *“Небезпечно!”*.

Закладання центрів і реперів у ґрунт у безпосередній близькості від ліній діючих підземних комунікацій допускаються тільки ручним способом за допомогою лопат. Застосовувати в цих умовах брукти, кирки й інші ударні інструменти забороняється. Роботи повинні робитися в присутності представника організації, що експлуатує ці підземні комунікації.

Коли при виробництві земельних робіт виявиться присутність шкідливих газів або не зазначений на плані (схемі) електрокабель і інші інженерні комунікації, необхідно негайно припинити роботу, робітників варто видалити з небезпечної зони, про що необхідно довести до відома начальника партії і керівників відповідних міських організацій.

При роботі з далекомірами особливої обережності вимагають радіовіддалеміри в зв'язку зі значною щільністю потоку енергії випромінювання електромагнітних хвиль діапазону СВЧ. У результаті досліджень встановлено, що щільність потоку енергії випромінювання в

радіовіддальмірах не перевищує норми рівня 10 мкВт/см^2 при дальності антени 3 м.

Тому не рекомендується спостерігачу знаходитися тривалий час у межах діаграми спрямованості включеної станції радіовіддальміра, на відстані менше 10 м від антени. У зв'язку з наявністю радіовіддальмірах високої напруги (більш 120 В) спостерігачам забороняється відчиняти кришки станцій при включеній напрузі і торкатися окремих його елементів, розташованих усередині станції.

Бригади, що виконують світло- і радіовіддальмірні спостереження, роблять зарядку акумуляторів на спеціальній електростанції, із тим щоб одержати електрострум напругою 240–250 В. Ця станція повинна бути встановлена осторонь від будівель, наметів і посівів, на ділянках, очищених від сухої трави, торф'яної і лісової підстилки. Перед початком робіт двигун електростанції повинний бути заземлений, випробуваний і заведений із виключеним навантаженням. Під час роботи двигуна не можна торкатися його вихідних затисків, підключати електропроводи і працювати зі знятим ковпаком підшипникового щита генератора. З наближенням грози спостереження необхідно припинити, виключити антену, а спостерігачам укритися в наметах, розташованих у 60 м від сигналу.

Камеральні роботи ведуться у виробничих помешканнях цехів підприємств, а також підрозділів (груп, бригад) експедицій і партій на стаціонарних і польових базах. За своєю суттю камеральні роботи включають процеси опрацювання числової і графічної інформації. Як відомо, такі роботи характеризуються високими напругою розумової праці і значних навантажень на зоровий аналізатор із зменшенням рухової активності.

Нормативи, планувальні і конструктивні рішення виробничих помешкань передбачені БНіП 2.09.03-85. Ці вимоги зводяться до забезпечення здорового і безпечного перебування у виробничих помешканнях працюючих протягом усього робочого дня, головними з яких є захист від метеорологічних умов і дотримання норм освітлення.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

Проведені дослідження розкривають питання еколого-економічних аспектів формування сільськогосподарського землекористування територіальної громади.

1. Встановлено що аграрна політика має формуватися із врахуванням вимог стосовно екологобезпечного використання земель сільськогосподарського призначення, відтворення їхньої родючості ґрунтів, запобіганню деградації й погіршенню якісних характеристик. Основним й найбільш дієвим інструментом, який дозволить забезпечити сталий розвиток сільських територій вважається формування системи екологобезпечного аграрного землекористування, котре повинно виступати цільовим орієнтиром для забезпечення відповідного рівня життєдіяльності людей й агроєкосистеми загалом.

2. Основними користувачами земельних ресурсів на території Ходорівської територіальної громади являються саме громадяни, що використовують 34,8500 % усіх земель. Зокрема, це земельні ділянки для будівництва та обслуговування житлового будинку й господарських споруд (присадибні ділянки), частка земель для ведення фермерського господарства досягає 3,6700 %, площа особистих селянських господарств становить 2564,3600 га – 7,7400 %, ділянки для ведення товарного виробництва займають 6056,7100 га – 18,2700 %. 20 сільськогосподарських підприємств займає 21,3200 % земель (6609,9600 га у тому числі 5771,7000 га ріллі). Значна частина земель перебуває у запасі – 9016,0900 га (27,2000 %). Переважну частку їх займають землі загального користування – 1545,4200 га, у тому числі пасовищами (громадськими) – 757,8500 га.

3. Частка сільськогосподарських вгідь становить 71,9 % території Ходорівської об'єднаної територіальної громади, із них 48,1 % території займає рілля. Вона використовується досить інтенсивно, про це свідчить повна відсутність таких угідь, як перелоги. Багаторічні насадження (сади)

займають дуже незначну частку – майже 1,0 % від загальної площі. Хоча, розташування міста Ходорів на незначній відстані від міста Львів й наявність зручного транспортного сполучення могло би сприяти розвитку такої галузі, як садівництво, навіть в промислових масштабах.

4. В межах території ПАФ «Влах» з метою ліквідації недоліків в системі землекористування – черезсмужжя, наведено алгоритм формування масивів земель сільськогосподарського призначення стосовно обміну земельними ділянками й правами їхнього користування. Реалізація проектного рішення дозволить надати землекористуванню приватної агрофірми раціональні розміри й структури; зробити поля в межах масивів компактними з правильною конфігурацією; зменшити відстань переїздів та перевезень; ліквідувати умови, які значно погіршують внутрігосподарську організацію території, в свою чергу призводять до зниження продуктивності вгідь й погіршують охорону земель та навколишнього природного середовища.

5. Проектом землеустрою на території ріллі ПАФ «Влах» передбачено впровадження двох сівозмін, що дозволило збільшити вартість валової продукції у 1 рази.

6. З метою формування системи раціонального сільськогосподарського землекористування в першу чергу потрібно забезпечити гармонізацію як екологічних, так і економічних й соціальних чинників збалансованого розвитку сільських територій. У екологічному сенсі дана система повинна передбачати, щонайменше, оптимізацію структури земельних вгідь й посівних площ, ґрунтозахисне меліоративне впорядкування території сільськогосподарських підприємств, запровадження ґрунтозахисних технологій щодо вирощування сільськогосподарських культур. На локальному рівні запровадження даного комплексу заходів повинно реалізовуватись через розробки й запровадження проектів землеустрою щодо організації території сільськогосподарських підприємств, а це потребує унесення їх до вичерпного переліку видів документації із землеустрою, який визначається ч. 2 ст. 25 ЗУ «Про землеустрій».

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Бегаль І. І. Удосконалення категоріально-термінологічного апарату інституціонального забезпечення землекористування в Україні. *Економіка і прогнозування*. 2019. № 6. С. 82-87.
2. Богіра М. С., Ярмолук В. І. Землевпорядне проектування : теоретичні основи і територіальний землеустрій : навч. посіб. / Львів. націон. аграрний університет. Львів, 2010. 334 с.
3. Величко В. А., Мартин А. Г., Новаковська І. О. Моніторинг ґрунтів України – проблеми землевпорядного, ґрунтознавчого та наукового забезпечення. *Вісник аграрної науки*. 2020. № 7. С. 5-16.
4. Вергелес О. А. Правова природа рішень органів місцевого самоврядування про затвердження нормативної грошової оцінки земельних ділянок. *Юрид. наук. електрон. журн.* 2022. № 6. С. 200-203.
5. Вергелес О. А. Проблеми ефективного використання земель державної власності, що знаходяться у користуванні державних сільськогосподарських підприємств, установ та організацій. *Юрид. наук. електрон. журн.* 2022. № 6. С.199-203.
6. Вороненко В. І. Науково-методичні підходи до оптимізації та ефективного використання земельних ресурсів. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1286> (дата звернення 20. 10. 2022).
7. Гадзало Я., Ібатуллін І., Лузан Ю. Інституціональне забезпечення функціонування продовольчої системи України в сучасних кризових умовах. *Вісн. аграр. науки*. 2022. № 8. С. 6-15.
8. Горпинич О. В. Державне регулювання сталого використання земель сільськогосподарського призначення. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2016. № 1. С. 23–25.
9. Грещук Г. І. Розвиток системи планування сталого використання та охорони сільськогосподарських земель. *Агросвіт*. 2018. № 24. С. 23-30.

10. Давиденко Н. М., Порохівник Ю. О. Фінансове забезпечення вирішення еколого-економічних проблем землекористування в аграрному секторі економіки України. *Бізнес-навігатор*. 2019. Вип. 4. С. 146-149.

11. Дзядикевич Ю. В., Любезна І. В., Розум Р. І. Напрями покращення землеустрою та землекористування в Україні. *Сталий розвиток економіки*. 2019. № 1. С. 172-177.

12. Дорош О. С. Теоретико-методологічні засади територіального планування землекористування : монографія. Херсон: Грінь Д. С., 2012. 434 с.

13. Дугієнко Н. О., Овчаренко І. О. Теоретичні засади раціонального сільськогосподарського землекористування. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. № 21. С. 510-516.

14. Єлісеєв В. С. Про правове закріплення показників ефективності використання сільськогосподарських земель. *Міжнародний науковий журнал Інтернаука*. Серія: Юридичні науки. 2017. № 1. С. 50–58.

15. Звернення до Уряду України про вжиття заходів щодо охорони та відновлення земельних ресурсів в умовах воєнного стану. *Вісн. аграр. науки*. 2022. № 7. С. 5-8.

16. Земельний кодекс України : Кодекс України; Кодекс, Закон від 25.10.2001 № 2768-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2768-14> (дата звернення 10. 10. 2022).

17. Зубар І. В., Яременко О. І., Онищук Ю. В. Перспективи розвитку земельних відносин фермерських господарств в умовах децентралізації публічної влади в Україні. *Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського*. Вінниця : Рогальська І. О., 2021. 247 с.

18. Кабмін вніс зміни до Порядку проведення інвентаризації земель. URL: <https://jur-gazeta.com/golovna/kabmin-vnis-zmini-do-poryadku-provedennya-inventarizaciyi-zemel.html>(дата звернення 10. 10. 2022).

19. Камінецька О. В. Оцінка ефективності управління та використання земельно-ресурсного потенціалу територій. *Агросвіт*. 2017. № 13. С. 39-42.
20. Клименко А. А., Глотова К. О., Ванієва А. Р. Імперативи екологізації землекористування в Україні. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2018. № 4. С. 66-70.
21. Кобченко М. Ю. Концептуальні засади організації ефективного землекористування аграрних підприємств. *Український журнал прикладної економіки*. 2019. Т. 4, № 4. С. 86-93.
22. Кошкалда І. В., Анопрієнко Т. В. Державне регулювання проведення грошової оцінки земель в Україні. Харків. нац. аграр. ун-т ім. В. В. Докучаєва. Харків : Діса плюс, 2021. 222 с.
23. Кривов В. М. Охорона та використання земель: методичний посібник URL: <http://refdb.ru/look/1018519-p19.html> (дата звернення 22. 11. 2022).
24. Крушельницька О. В. Методологія і організація наукових досліджень : науковий посібник. Київ : Кондор, 2003. 192 с.
25. Купріянич І. Факторний аналіз загроз та ризиків екологічної безпеки сільськогосподарського землекористування. *Економічний дискурс: міжнародний науковий журнал*. 2020. № 1. С. 7-15.
26. Курильців Р.М., Кришеник Н.І. Роль і місце робочих проектів землустрою в системі використання та охорони земель. *Ефективні технології і конструкції в будівництві та архітектура села. Розробка інноваційних моделей екопоселень Прикарпаття та Карпат* : тези доповідей Міжнар. наук.-практ. конференції (м. Дубляни, 15-17 травня 2019 р.). Львів : СПОЛОМ, 2019. С. 185.
27. Лаврук В. В., Покотильська Н. В., Лаврук О. С. Завдання сучасного землеустрою в системі управління земельними ресурсами та землекористуванням. *Агросвіт*. 2019. № 3. С. 3-10.
28. Лазарева О. В., Коваль А. О. Організація збалансованого використання землі в Причорноморському регіоні. *Економічний форум*. 2019. № 1. С. 52-58.

29. Михальова М. Інновації щодо державної реєстрації обмежень у використанні земель в державному земельному кадастрі. *Містобудування та територ. планування: наук.-техн. зб.* Київ, 2022. Вип. 79. С. 249-257.

30. Молдаван Л. В. Глобалізаційна трансформація землекористування: наслідки та способи їх запобігання. *Економіка АПК.* 2020. № 6. С. 6-18.

31. Новаковський Л., Третяк А., Дорош Й. Стан і проблеми землеустрою об'єднаних територіальних громад у контексті підвищення їх фінансової стійкості. *Землепорядний вісник.* 2018. № 12. С. 14-19.

32. Основні види і способи захисту населення у надзвичайних ситуаціях. URL: <http://www.refine.org.ua/pageid-230-1.html> (дата звернення 12. 11. 2022).

33. Пістун І. П., Березовецький А. П., Ковальчук Ю. О. Охорона праці в галузі сільського господарства (землепорядкування, геодезія): навчальний посібник. Суми: ВТБ «Університетська книга», 2006. 375 с.

34. Про державний контроль за використанням та охороною земель : Закон України від 19.06.2003 № 963-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/963-15> (дата звернення: 17.10.2022).

35. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1264-12> (дата звернення: 17.10.2022).

36. Про землеустрій : Закон України від 22.05.2003 № 858-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/858-15> (дата звернення: 17.10.2022).

37. Про охорону земель : Закон України від 19.06.2003 № 962-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/962-15> (дата звернення: 17.10.2022).

38. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII // База даних «Законодавство України» /

Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1264-12> (дата звернення: 17.10.2022).

39. Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 № 2694-ХІІ // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2694-12> (дата звернення: 17.10.2022).

40. Смирнова С. М., Бірюкова О. О., Смирнова С. М. Стратегії розвитку сільськогосподарського землекористування на основі SWOT-аналізу. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 1. С. 53-58.

41. Смирнова С. М., Смирнов В. М., Чигурян Я. О. Екологічні обмеження землекористування сільськогосподарських земель. *Причорноморські економічні студії*. 2020. Вип. 51. С. 176-180.

42. Смирнова С. М., Мась А. Ю., Коваль А. О. Європейський досвід землекористування природно-заповідного фонду. *Економіка та держава*. 2021. № 1. С. 77-82.

43. Третяк А. М., Третяк В. М., Гетманьчик І. П., Гунько Л. А. Поняття та сутність економіки землеустрою та землевпорядкування в Україні. *Агросвіт*. 2021. № 11. С. 3-10.

44. Третяк А. М., Третяк В. М., Прядко М. Т., Капінос Н. О. Розвиток системи землевпорядкування на засадах новітньої інституціонально-поведінкової теорії. *Економіка та держава*. 2021. № 6. С. 27-34.

45. Третяк А., Третяк В., Прядка Т., Капінос Н. Розвиток землевпорядкування як соціально-економічної інституції. *Землевпорядний вісник*. 2021. № 7. С. 19-25.

46. Третяк А., Третяк В., Малашевська О. Оцінка ефективності землеустрою та землевпорядкування. *Економіка природокористування і сталий розвиток*. 2019. № 5. С. 91-95.

47. Третяк А., Третяк В., Прядка Т. Законодавчі та управлінські проблеми землевпорядного процесу при оформленні прав на земельні ділянки. *Землевпорядний вісник*. 2021. № 1. С. 15-20.

48. Kuryltsiv R., Kryshenyk N. Funding opportunities for farmers in Ukraine. *Scientific Papers Series «Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development»*. 2019. Vol. 19, Issue 1/2019. P. 255–260.